1966
No 1

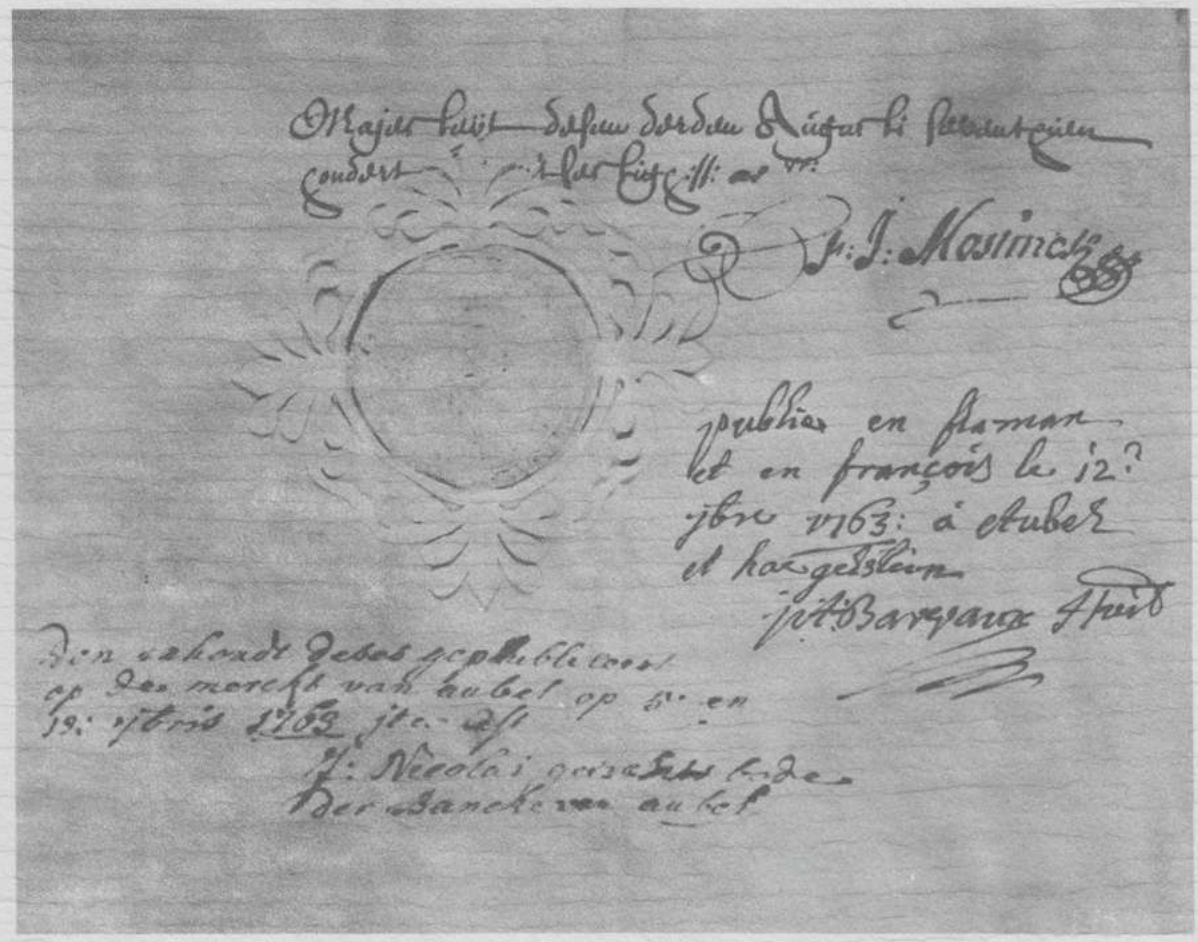

10

HEEMI

TWEEMAANDELIJKS
TIJDSCHRIFT
VOOR OVERMAAS

HEEM

TWEEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT VOOR OVERMAAS

Uitgave : Langohr-Veltmans-Vreuschemen Komitee,
Melkerijstraat, 35, Halle (Brab.) België.

Postcheck: 5202.51
Telefoon : 02/56.76.54.

Abonnement : 150 Fr. p. jaar
Het gewoon nummer : 25 Fr.
Het dubbel nummer : 50 Fr.
(voor België en Nederland)

10e Jaargang
Nr. 1.
Jan.-Febr. 1966
(Jubileumnummer)

INHOUD :

Blz.

Voorwoord 2.
DE MARKT VAN AUBEL. J.v.V. 5.
Inleiding
Smeekschrift van schout Emonts 1762. 7.
Oorkonde van 3/8/1763, met fotocopie. 9.
Coup d'oeil sur les Pays d'Outremeuse. DALHEM. Jos Schnackers. 15.
PASTOORS VAN 'S-GRAVENVOEREN, J.A. 16.
De Plaatsnaam SIPPENAKEN. P.L.M. Tummers. 22.
Verkoop van het Hof "Pannesleger" te Simpelveld, H.W.J. Dohmen. 23.
ONZE OVERMAASGEMEENTEN en de politieke en godsdienstonlusten in de tweede helft der 16e eeuw.
II - Hendrikkapelle - Montzen - Beusdaal. J.v.V. 24.
De "Jachtkamer" van Huis Streversdorp. Dr. J. Belonje. 28.
NAUKEURIGE EN GEDENKWAERDIGE REYSEN van E. Brown. 30.
Eine Beschreibung des Altenberges aus dem Jahre 1673.
Firmin Pauquet. 31.
In meinen ersten Schuljahren... Hans Königs. 35.
Das Schirmgeld der Stadt Aachen für die Lande von Overmaas und der Partage-Traktat. Erich Meuthen. 37.
Peterhaus. J. Vilvoye. 40.
Der Heimatforscher. K. Janssen-Hauzeur. 41.
Ne misslökte Trück. Leo Teller. 43.
Der Bombardongs-Pöll. Gerard Tatas. 44.
E Vertellche-n-uut aut Oöpe. J. Vilvoye. 45.
Bilder der Alten. M.T. Weinert-Mennicken. 46.
Aan mijn dierbare Moeder. Hub. Nyssen. 47.

V O O R W O O R D 1966

Met dit nummer treedt "H e e m" zijn tiende jaargang in.

Wij wensen dit "f e i t" niet onopgemerkt te laten voorbijgaan.

1 Januari 1956 schreven wij in het voorwoord van "De Band", hoofding die alras door "Heem" werd vervangen :

"De Band", tweemaandelijkse uitgave van het Langohr-Veltmans Comité, wenst de band, het verbindingsteken te zijn tussen de Nederlandssprekende leidende mensen van Overmaas, Platdietsers, Vlamingen en Nederlanders".

"De Band" wordt tevens verzonden aan onze Duits- en Franssprekende vrienden. Wij gaan uit van de vooropstelling dat wij, kristen mensen, broeders zijn, eender welke taal wij van onze ouders hebben meegekregen. Onderlinge verstandhouding wensen wij te bevorderen, gerugsteund op eerbiediging van eenieders rechten".

o o o

Reeds in 1939 koesterden enkele vrienden het voornemen dit tijdschrift uit te geven. Een rondschrijven, door wijlen ereleraar Dr. J. Langhor opgesteld en waarvan hierna copie, lag verzendingsklaar toen de tweede wereldoorlog uitbrak. Dr. Langhor legde de laatste hand aan "Va gen Weech bes a ge Graaf", bedoeld als mengelwerk voor "Heem". Leo Teller had een eerste reeks gedichten ingezonden. Een Waalse bijdrage over de markt van Herve, werd opgesteld door een legeraalmoezenier, tijdens zijn vrije uren aan het Albertkanaal. Enz.

Het zou tot 1956 duren eer dit voornemen ten uitvoer kon worden gelegd.

o o o

De lezers van "Heem" zullen er zich onmiddellijk rekenschap van geven dat de uitgave 1956 reeds heel wat verder reikte dan in 1939 bedoeld.

De tijdsomstandigheden waren grondig gewijzigd. Vooraanstaande medewerkers waren ons ontvallen. Het Langohr-Veltmans-Vreuschemen Komitee groeide geleidelijk en bundelde de overgebleven krachten.

Doch ook op ons programma 1956 zijn wij thans verre vooruitgelopen. Wij wensen alleen, en tot onze grote voldoening, aan te stippen, de groeiende verstandhouding onder de taalgemeenschappen die mekaar in ons gebied ontmoeten.

o o o o

Onder geen voorwendsel mogen wij de prachtuitslagen verzwijgen behaald bij

onze volkspoëten, beoefenaars van ons Overmaasdialekt, het zangerige "plattütsch" ons aller bindteken.

Slag op slag publiceerden wij hun stukjes.

Wij "lanceerden" menige "ster", die achteraf verdiende bijval oogstte in pers en radio.

Een aantal ingezonden liederteksten werden door onze beste toondichters, met grote bijval, op muziek gezet.

o o o

Wij houden er aan bij deze gelegenheid onze medewerkers, zo Duits- als Frans- en Nederlandstaligen (wij gaven van hun prestaties een indrukwekkend overzicht in ons nummer van 1/3/1964) oprecht te danken. Dat "Heem" gedurende de tien jaren van zijn bestaan, niet enkel stand gehouden heeft doch er voortdurend is op vooruitgegaan, zijn wij hen verschuldigd.

Moge deze verjaardag voor allen een aansporing zijn tot volharding.

Een bijzonder woord van dank richten wij ten slotte tot deze vrienden uit de omliggende gewesten die ons bij deze gelegenheid met een bijdrage hebben willen vereren.

Voor enkele weken schreef ons een studente (17 j.) :
"ik vind uw tijdschrift interessant omdat men de geschiedenis van eigen streek beter leert kennen".

Dit is de enige beloning die wij van ons werk verhopen : dat zoveel mogelijk streekgenoten, inzonderheid onze jeugd, de eigen streek, het eigen volk, beter leren kennen en... beminnen.

HET DAGELIJKS BESTUUR.

Bericht aan onze trouwe lezers.

Mogen wij U vriendelijk verzoeken, bijaldien U dit inmiddels nog niet zou hebben gedaan, het leesgeld 1966 zonder uitstel te voldoen door storting of overschrijving op postcheck : 5202.51 Langohr-Veltmans-Vreuschemen Komitee,
Melkerijstraat, 35, Halle (Brab.)

"H E E M"
Blätsche
vǫar
HEEMKUNDE.

MONTSE, Zavel 247 (Postdatum)

Leve Heer,

Jekerenge wet tad Dear met vǫǫl en waal verdende Bejvaal in os fing plattütsche Sprǫǫk, över de Folklore, de Geschechte, ... van os Chegent schrift.

Der zölt ta zieker vrue zie, te verneme, dat fer e Blätsche zölle lǫte drökke. Et zal

" H E E M ", Blätsche vǫar Heemkunde ,

hesche.

Alles wat ferborge liit in de Ziel en in et Chemöót fan os Fook , in zen Sprǫǫk , in zen Geschechte , in os ewech chrön , röjjege , plattütsche Gegent , in auw Titen en hüjterdaach , zöld Der in os Blätsche weervenge.

Ver hejjen och hiel gan Uer Höllep !

Wöld Der dan ezue goot sie, de Liist ti hej bej liit, tezens fool te schrive en ze te hoop met Uer Foto (et lefste ene finge gruete Kop !) nǫ os Redaktiuen te schekke ? Ver hant tan et Read alles , gans of deelwiis , one Kööste vöar Oech en vǫar os, drökke te lǫte.

En went tan os Blätsche uutkömt (en Exemplaar zölle ver Oech schekke) hǫape ver vaast en zieker, dad Dear en al Uer Kamerǫte , Bekanden en Verwande , schnaks fǫar en Abonnement zöld eschrive.

Met echt plattütsche Komplemente !

DE REDAKTIUEN VAN " H E E M "

247 Zavel , MONTSE

D E M A R K T V A N A U B E L .

Op 28 augustus 1630 verleende Philips IV van Spanje Aubel het recht een wekelijkse vrije marktdag te houden.

Er bestonden op dat ogenblik in de Landen van Overmaas reeds drie markten, deze van Limburg, hoofdstad van het hertogdom, van Dalhem, hoofdstad van het graafschap, en van Herve.

J. Ruwet, aan wie wij de meeste gegevens van deze inleiding ontlenen (1), na vastgesteld te hebben dat de markt van Aubel de overige markten onmiddellijk overvleugelde, schrijft het ontstaan en de levenskracht van deze markt toe aan twee feiten : enerzijds de omzetting van bouwland in grasland in het Zuiden, het afnemen, laat staan verdwijnen dientengevolge aldaar van de graanopbrengst, die eeuwenlang in de behoeften van de bevolking had voorzien, en het vrijkomen van overvloedige zuivelprodukten. In het Noorden van de Landen handhaafde zich de akkerbouw.

Aubel, gelegen in het centrum van onze gebieden (de drie geciteerde markten lagen telkens in een grensstreek !) was de aangewezen plaats voor het omzetten van beider produkten.

De onderlegdheid en het opportunisme van de inwoners van Aubel deden de rest, aldus Ruwet.

Het ligt voor de hand dat de aandacht van ons tijdschrift moest gaan naar een verschijnsel van deze omvang en dat zich, sedert de 335 jaren van zijn bestaan, niettegenstaande herhaalde tegenslagen, nog steeds handhaafde.

Wij zullen dan achtereenvolgens, naargelang onze dokumentatie en onze plaatsruimte dit toelaten, enkele aspecten van de Aubeler markt belichten, o.m. oorkonden, marktregeling, deelneming, misbruiken, infrastruktuur, enz. Het zal ons tevens mogelijk zijn een interessant overzicht te geven van de plaatsnamen uit de verschillende dokumenten opgediept.

Wij danken het gemeentebestuur van Aubel dat ons bereidwillig heeft toegestaan kennis te nemen van enkele dokumenten in zijn bezit en waarop wij in een volgend nummer uitvoerig terugkomen.

Inmiddels geven wij in dit nummer het interessante smeekschrift van schout Emonts en de beslissing van keizerin Maria-Theresia (1763).

Kommentaar, buiten de enkele hiernavolgende verduidelijkingen van enkele uitdrukkingen (2), lijkt ons overbodig.

J.v.V.

1) J. Ruwet. L'Agriculture et les classes rurales au Pays de Herve sous l'Ancien Régime. Liège. 1943.

2) Luymen - luimen - loeren - loens uitzien.
Commerschap - in het Limburgs gewoonterecht : commenschap - transaktie, koop, verkoop, enz.
Mudde - de mudde van Maastricht, verplichtend te Aubel - 560 L. 16 (Ruwet).
Ons - 1/5 deel van oud pond.
Genamptiseert - onderpand laten. Cfr. Nantir, nantissement.

De hierna gepubliceerde oorkonden bevinden zich in het Rijksarchief Luik - Aubel - Rekenkamer, bundel 123.

AEN DE KEYSERINNE EN
CONINGINNE IN HAEREN SOUVnen
RAEDE VAN BRABANT .

- - - - - - - - - - - - - - -

Blz. 1. Verthoont seer oodtmoedel. F.W. Emonts Schouth der Bancke van Aubel Lande van Dalhem Oostenrijx hoe dat tot vervorderinge van 't gemein best, meerdere commoditeijt ende nut van de gehele provintie van Limbourg bij souvereijne authoriteijt ende octroi in dato 28en Augti 1630 hierneffens gaende bij authentique copie aldaer aengeleijt is worden eenen vrijen ende publieken merckt, die eens ter weke gehouden wordt besonderlijck op dat d'inwoonders der voors. ende omliggende Bancken van het Hertogdom van Limbourg aldaer met des te meer gemack souden connen vercoopen 'tghene de goederen hun geven in boter, kaes ende andersints, en met eenen met het provenu dier op den selven merckt in coopen, ende hun aen eenen tamelijcken prijs te versien van het graen 't ghene sij tot onderhoudt hunder familien noodig hebben.

Hoe goedt ende heijlsam zij het voors. insicht, soo wordt hetselve niet het uitwercksel dier, eventuel van overlang t'eenemael geeludeert bij middel soo van alderhande ongeregeltheden, als seer straeffbaere monopolien, die op 't stuck van coop en vercoop van graen daegelijx meer ende meer aengroien ende ingebrocht worden bij de cooplieden dier.

Van eenen kant luijmen sij op t' graen te merckt comende, ende trachten t' selve voor den tijdt op te coopen, terwijlen d'andere t' selve van den merckt in hunne huijsen weghsnappen, eer het aldaer affgelaeden, veel weijniger te coop gestelt is worden, om langs daer de backers ende andere particuliere in dwanck te houden, van hunne
Blz. 2. noodige provisie bij deze opcoopers te coopen aen alsulcken excessiven prijs, als sij haer hun woekerachtig goedtduncken gefixeert hebben.

Van den anderen cant gebeurt het dat sommige vercoopers bij eene seer schadelijke intelligentie mette voorcoopers, in plaetse van het graen publiekelijck te merckt te brengen hetselve overweghs achterhouden ende alleen brengen tot op sekere plaetse genoemt Hagelstein onderhalf quartier wers van de voors. merckt gelegen; bij middel van welcken quaeden ende onverdraegelijcken handel sij soo veel uijtwercken dat er bij naer gheen, ofte emmers seer luttel graen te merckt te coop comt, soodaeniglijck dat men met smerten siet dat de particuliere inwoonders in noodt wesende van graen uijt vreese van hunne provisie niet te vinden sich haesten, ende den eenen den anderen in t' incoopen dier tracht voor te comen, ende verrasschen ten wat prijze dat het oock zij;

Waerdoor dan oock wederom alsulcke dierte in het graen ende broodt gejaegt wordt, als het aen de gemelde voorcoopers lieft ende gelieft.

Alle welcke ende meer andere diergelijcke monopolien ende woekerachtige abusen t'eenemael strecken tot groot achterdeel van t' publijck, ende tot eene totale ruine der arme werclieden, besonderlijck in tijdt van groote dierte, gelijck het nu tegenwordig is; sonder dat den verthoonder nochtans tot nu toe daeraen met eenig uijtwercksel
Blz. 3. heeft weten ofte connen remedieren bij gebrecke van eene expresse door desen Souvren Raede daertoe gedecreteerde ordonnantie ofte reglement politique.

Ende want de voors ongeregeltheden daghelijx meer en meer eenig prompt redressement sijn verheijschende, soo heeft den verthoonder, om sijne plichte te quijten de vrijheijt genomen van eenige artikelen ten dien regarde op te stellen ende alhier te voegen, mede van sijn recours te nemen tot desen Souvereijnen Raede.

Oodtmoedelijck biddende gelieve gedient te wesen daerinne te voorsien, ende de gemelde artikelen ofte alsulcke andere als desen souverijenen Hove sal goed vinden tot stuttinge der gend ongeregeltheden te decerneren ofte te decreteren bij forma van reglement van Policie.

Dit is de gratie etc.
was geteekent F.W. Emonts.

Bij apostille van den 20en julii 1762 is dese versonden ten advijse van de regeerders der Bancke van Aubel.

naer t' welck bij naerder apport van 27en dito deselve versonden is ten advijse van t' Officie fiscal.

ende alsoock bij verdere apostille van 18 Augti daernaer en advijse van den staat des Landts Dalhem Oostenrijx; t' welck is worden gedepecheert op 5en 9bris 1762 waernaer advijse van voors Officie Fiscal.

Moselman

Also in den Souvereynen

Landen van Haare Majesteit Maria Theresia Zoomt
Keijserinne, Koninginne van Hungarien, van Bohemen
etc. Aertshertoginne van Oostenrijcke, Hertoginne van
Bourgondien, van Lotharingen, van Brabant, van
Limbourgh, van Luxemburgh, van Gelderlen
van Milanen, van Stirien, van Carinthien, van
Carniolen etc. Grafinne van Habsbourgh, van Vlaenderen
van Henegouwen, van Namen, van Roosbeke van Mecchelen
Hertoginne van Lorreijnen ende van Bar etc. Hertoginne van Toscanen etc. etc. geordonneert in deselve
Haare Landen ende Hertogdomme van Brabant Requiers te
Haare gepresenteert hebbende Z. Ex. Emanuel Graaf
der Branchie van Nibal Landen van Salem oostenrijck
inne houdende goed dat'er tot verhooderinge van
gemeijn best, welkeene commoditeijt ende nut van de
gemelde Provincie van Limbourgh bij souverejne auto-
riteijt ende octroij vanden ecclant Hertogh van
Aremberg dijsdent sijn condert dertigh aldaer gepoogt
bij Cortelle Copije ende Maar van men die noodigh
souden produceeren deene Copije authentiecke aenvaeghen
Haar gelaeten deene Brijf ende publiecke uitrecht
die deene der Heere gegeeden hebbende, besonderlijcke
op dat de Inhoudere der voorsz. ende andere
ondergemelde Branchen van het Hertogdomme van
Limbourgh, aldaer met de te meer gemarcke souden
connen verkoopen, het geene de goederen zijn gelegen
ende voortbrengen in Boter, Kaas ende andersins
om met deselve met het profijt van dien op de selve
uitrecht in te koopen, ende zijn aen deselve redelijcken

Blz. 1. Alsoo in den Souvereijnen Raede van haere Majesteyt Maria Theresia, Rooms Keijserinne, Coninginne van Hongarien, van Bohemen etc. Aertshertoginne van Oostenrijck, Hertoginne van Bourgondien, van Lotterijck, van Brabant, van Limbourg, van Luxembourg, van Gelderen, van Milaenen, van Stirien, van Carinthien, van Carniole etc. Gravinne van Habsbourgh, van Vlaenderen, van Henegouw, van Naemen, vrouwe van Mechelen, Hertoginne van Lorreijnen ende van Baar, groote Hertoginne van Toscanien, etc. etc. geordonneert in desen haeren Lande ende hertoghdomme van Brabant requeste waere gepresenteert weghens F.W. Emonts schouth der Bancke van Aubel Lande van Dalhem innehoudende soo dat 'er tot vervoorderinghe van 't gemeyn best, meerdere commoditeijt ende nut van de geheele provincie van Limbourg, bij souvereijne authoriteijt ende Octroy van den achtentwintighsten Augusti duijsent ses hondert dertigh aldaer gevoeght bij enckele copije, ende waer van men des noodigh soude produceren eene copije authentieck aengelegt was geworden eene vrije ende publiecke merckt die eens ter weke gehouden wirdt, besonderlijck opdat de inwoonders der voors ende andere omliggende bancken van het hertogdomme van Limbourgh, aldaer met des te meer gemack souden connen vercoopen, het geene de goederen hun geven ende voortsbrenghen in boter, kaas ende anderssints om met eenen met het provenu van dien op deselve merckt in te coopen, ende hun aen eenen redelijcken

Blz. 2. prijs te versien het graen, het sij tot onderhoudt hunder families noodigh hadden. Hoe goedt ende gelijksaem waere het voorschreven insigt, soo wordt het selve niet het uytwercksel dier eventwel van overlangh teenemaal geeludeert soo bij alderhande ongereltheden, als door seer straffbaere monopolien, die op het stuck van coop ende vercoop van graen daeghelijckx waeren aangroeijende ende meer ende meer ingebracht wirden bij de coopluyden dier van eenen cant luijmden sij op het graen te merckt comende, ende trachten het selve voor den tijdt op te coopen, terwijlen de andere het selve vande merckt in hunne huijsen wegh snapteden, eer het aldaer affgelaeden, veel weijniger te coop gestelt was geworden, om lancx daer de backers, ende andere particulieren in dwanck te houden van hunne noodighe provisie bij deze opcoopers te coopen aen alsulcken excessiven prijs, als sij naer hun woeckerachtig goeddunckeu gefixeert hadden. van den anderen cant gebeurde het dat sommighe vercoopers bij eene seer schandelijkce intelligentia mette voor ofte opcoopers in plaetse van het graen publieckelijck te merckt te brenghen het selve overweghs achterhielen ende alleen brochten tot op sekere plaetse genaemt hagelstein onder halff quartier van de voorschreve merckt geleghen, bij middel van welcken quaden handel sij soo veel waeren uijtwerckende dat er bij naer geen ofte emmers seer luttel graen te merckt te coop quamp, soodaenighlijck dat men met smerten sagh dat de particuliere inwoonders in noot wesende

Blz. 3. van graen uyt vreese van hunne provisie niet te vinden, sich waeren haestende ende den eenen den anderen in 't coopen dier trachtede voor te connen andere te verhaesten ten wat prijs dat het waere waerdoor dan oock wederom alsulcke dierte in het graen, ende broodt getaeght wirdt, als het aen de gemelde voor ende opcoopers lustede ende gelieffde. alle welcke

ende andere diergelijcke monopolien ende wouckerachtige abusen t' eenemael waeren streckende tot groot achterdeel van het publieck, ende tot eene totaele ruïne der arme wercklieden, besonderlijck in tijden van groote dierte, gelijck het in tegenwoordigh was, sonder dat den suppliant nochtans tot nu toe daeraen met eenig uytwercksel hadde weten ofte connen eenighe remedie bij brenghen bij gebreck van eene expresse door den voorschreven Lande daer over gedecreteerde ordonnantie ofte reglement politiecq.
Ende want dese ongeschicktheden abusen ende ongeregeltheden daegelijcx meer ende meer eenigh prompt redressement waere vereysschende, soo hadde den suppliant om sijne plichte te quijten de vrijpostigheijt genomen van desaengaende eenighe artikels op te stellen ende aldaer te voeghen, mede van sijnen toevlucht te nemen tot den voorschreven Lande, seer oodtmoedelijk biddende ten eijnde de gelieffte waere 't geene voors. aengemerckt daerinne te voorsien, ende de gemelde artickels ofte alsulcke andere als den voorschreven Lande soude goet vinden tot stuttinghe der geseijde ongeregeltheden te decerneren, ofte te decreteren bij forme

Blz. 4. van reglement van policie, de welcke te vinden was in alle wel gereguleerde plaetsen. T'Hoff het gene voorschreven aengemerckt, ende daerop gehadt hebbende de adviesen van de Regeerders van Aubel, van de gedeputeerde der Staeten van den Lande van Dalhem. ende naer dien daer van rapport waere gedaen in den Raede ter interventie van 't Officie fiscaal. geneghen wesende ter ootdmoedighen bede des suppliants in sijn gemelde qualiteijt, heeft om te voorcomen de abusen ende ongeregeltheden hier vooren vermeldt, geoordonneert ende gestatueert, ordonneert ende statueert mits desen bij forma van Reglement de pointen ende artikelen hier naer volghende.

I

Dat alle de Craemen ofte winckels ende de commerschappen aldaer te coop gebracht wordende, sullen moeten gestelt worden ter plaetse bij de regentie der voors. Bancque van Aubel daer toe te designeren, sulcx om de graenen naer eenen cant, de boter naer den anderen ende soo voorts iedere specie bij malckanderen te worden gevoeght, sonder dat iemandt eenigh recht tot d'eene ofte d'andere plaetse sal connen pretenderen.

II

Dat om alle desorders ende ongelucken met de peerden ende kerren voor te comen, deselve op de merckt aencomende instantelijck sullen affgelaeden ende buijten de merckt gebrocht worden, op pene van eenen goudt gulden voor ieder peerdt ofte kerre, ende dat de selve bovendien ten dobbelen coste sal affgelaeden ende uytgevoert worden.

III

Blz. 5. Dat, om alle teghens het gemeijn best strijdende monopolien aff te snijden, geenderlije graen op de mercktdaeghen bij eenighe afforeijnen binnens' huyse en sal moghen vercocht worden, maer sal ter contrarie publiecquelijck op de voorschreve merckt moeten affgelaeden ende te coop gestelt worden, sonder hetselve voor de twelff uren in eenigh huys, ten zij in seer quaedt weder, met permissie van den Officier ofte sijnen ge-

substitueerden te mogen draeghen, op pene van confiscatie van 't selve graen.

IV

Dat oock aen geene voor ofte op-coopers van graen 't zij vremde ofte inwoonders geoorlofft en sal sijn van eenige graen te coopen voor de twelff uren, veel weijnigher sullen sij de vercoopers over wege te gemoet moghen gaen deselve voorcomende ofte andersints, op pene confiscatie der gecochte graenen, ende daer en boven van twee goudt guldens amende van ieder mudde.

V

Dat voorders op de naergemelde mercktdaeghen ten minsten eene halve ure in de ronde vande voors geoctroyeerde merckt, notanter ter plaetse hagelstein, geen graen en sal moghen affgelaeden, affgeset ofte affgehaelt worden; maer sal op de voorschreven publiecke merckt van Aubel moeten gebracht ende vercocht worden, sulcx op de selve pene als bij den voorgaenden artickel.

VI

Dat om allen bedrogh weghens de maete voor te comen geen graen, nochte
Blz. 6. raepen, wortelen, pataten, appelen nochte andere diergelijcke specien op de voorschreven mercktdaeghen en sullen moghen vercocht ende gelevert worden, 't zij de selve door den gesworen meter door de Regentie daertoe aengestelt ende geauthoriseert gemeten sijn geweest, op pene als vooren.

VII

Dat men aldaer geen ander gewicht nochte maete, in wat specie het oock magh wesen, en sal moghen gebruijcken als de gene van Maestricht aldaer van oudts gebruyckelijck : sulcx op pene van de selve te verbeuren boven drij goudt guldens amende tot laste der defaillanten; behoudelijck dat het pondt boter niet en sal min wesen als van seventhien, ende oock niet meer als van achthien onsen, op pene van confiscatie dier.

VIII

De voorschreve confiscatien ende amenden sullen wesen een derde deel voor Haere Majesteyt, een derde voor den officier, ende het resterende derde voor den aenbrenger dewelcke nochtans eerst ende voor al sullen moeten genamptiseert worden in cas van oppositie, dewelcke sommairelijck ende de plano sal worden getermineert.

Verleent den suppliant daer over dese teghenwoordighe acte, ordonneerende aen ieder des raeckende sigh daer naer te regulieren.

Aldus gedaen binnen de stadt Brussele onder het cachet secreet van

Blz. 7. Haere Majesteijt desen derden Augusti seventhien hondert drijentsestigh ://:

Get. J. Mostinck.

Zegel.

publié en flaman
et en françois le 12°
7bre 1763 ; à Aubel
et haegelstein

p:t: Barvaux

den inhoude deses gepubliceert
op den merckt van Aubel op 5° en
12° 7 bris 1763.

J. Nicolai gerechtsbode
der Bancke van Aubel.

Zie fotocopie van deze bladzijde op het omslag.

EEN "OODTMOEDELIJCKE" BEDE UIT 1749.

Aen de Heeren Regeerders deser Bancke van Aubel.

Verthoont reverentel : Willem Crutzen hoe dat hij een cleen huysken op dommel Raede gelegen, is besittende ende dat genoegsaem beswaert, alwaer de straete eene merckelijcke breyde is hebbende, ende gants inutil is liggende, ende dat hij heeft twee peerden, waermede den selven voor sich, vrouwe, ende kinderen soeckt te coste te gewinnen ende de selve met eenen opte trecken, sonder den armen momboir tot assistentie /: in prejuditie der verdere armen :/ op te loopen, ende aengesien geene plaetse en heeft om de gemelde peerden te connen stallen, ende in syne macht niet en is eenen stall te maecken, maer wel om een cleen affhangsken, het welck niet en can gemaeckt worden, ten waere hij omtrent thien voeten van voors : straete hadde; soo is den selven sich tot Ued : als oppermamboiren der armen keerende;

Oodtmoedel : biddende van gelieven aenden remonstrant om godtswille te verleenen eene cleene plaetse van omtrent thien voeten van gemelde straete om aldaer tegens syn huysken het gemel affhangsken te connen maecken uyt redenen verhaelt, den remonstrant verobligeert sich van de gemelde straete te sullen tegens geseyt affhangsken practicabel, ende sonder de minste prejuditie van jmands te houden.

Dit is de gratie die men om Godtswille is versoeckende.

Gesien dese sal eerst ende voor al
inspectie van de plaetse genomen
worden om daer naer.
Actum 23en Xber 1749.
Ter ordonnantie.
G. Ernst.greff.

(A.E.L. Liasse 123 Biens communaux 1615-1791).

° Correspondant : - Jos. Schnackers, secrétaire de la société d'histoire et d'archéologie du Plateau de Herve.

° Coup d'oeil dans les Pays d'Outre-meuse.

D A L H E M .

Pendant tout l'ancien régime, des territoires assez étendus de la rive droite de la Meuse englobant tout l'extrême Est des Pays-Bas portèrent ce nom particulier de "Pays d'Outre-Meuse". D'ou venait cette appellation ?... Ainsi que le dit l'historien Pirenne, l'état brabançon qui, à l'exemple des principautés féodales du XII siècle, avait de grandes velléités de domination, s'était lancé dans une politique d'expansion vers l'Est, et ainsi "la maison de Brabant devint le chef et l'arbitre de cet ensemble de territoires qui s'enchevêtraient les uns dans les autres entre le Rhin et l'Escaut...". Et lorsque le Brabant se fut rendu maître du comté de Dalhem et des seigneuries de Valkenburg (Fauquemont) et de Hertogenraedt (Rolduc), comme ces trois territoires étaient séparés de leur chef brabançon par la principauté de Liége et la Meuse, tout naturellement les souverains du pays les dénommèrent "nos terres d'au delà ou pays d'Outre-meuse" pour marquer leur dépendance à l'égard du Brabant.

Dalhem était l'une des plus importantes de ces principautés, s'étendant du pays de Liége au pays de Fauquemont; ce territoire comprenait une vingtaine de villages et la petite ville forte de Dalhem en était la capitale. Avec son château-fort bâti vers 1064 par des chevaliers rhénans, Dalhem sur son éperon rocheux, dominait une grande partie de la vallée de la Berwinne et imposait son autorité sur une grande étendue des alentours. Dalhem - la maison dans la vallée, ou en thiois "'s Graevendael, Vallée du Comte" héritait de la prépondérance politique et administrative qu'avait exercée cet autre chef - lieu de l'ancien Luigau, Fouron-le-Comte ('s Graevenvoeren). Mais après 150 ans de fière indépendance, par le traité de 1243, Dalhem devenait fief du Brabant et résidence des gouverneurs brabançons dits drossards.

L'antique capitale, sur le chemin des invasions, connut encore les rivalités du XIIIe siècle, les Guerres liégeoises (1465-1467) et les troubles de la Révolution du XVI siècle. Enfin elle était définitivement détruite par les troupes calvinistes en janvier 1648, et ensuite rattachée pour 125 ans aux États Généraux des Provinces Unies (1661-1786)... Dans la suite, elle suivit alors les destinées de la Belgique...

Aujourd'hui Dalhem avec ses ruines branlantes, ses vieux remparts, son quartier haut (Haustrée) et son quartier bas (Chinstrée) n'est plus qu'un souvenir des heures héroïques d'autrefois et semble méditer longuement sur son passé tumultueux, au bord de sa petite rivière !...

J.S.

DE PASTOORS VAN 's-GRAVENVOEREN.

I. DE ALLEREERSTEN (1453 - 1719).

Volgende gegevens komen meestal uit de "Notices historiques sur Fouron-le-Comte" van Floribert Dubois. Floribert Dubois, oud-pastoor van Lixhe, thans 93 jaar oud, woont te Froidthier. Floribert Dubois is een zeer betrouwbare historicus.

De parochie van 's Gravenvoeren bestond reeds ten tijde van Karel de Grote, dus vóór het jaar 1.000 (Zie Bulletin de la Société d'Art et d'Histoire du diocèse de Liège. Tome XIV). De kerk van 's Gravenvoeren was een moederkerk met als filialen : Aubel, Noorbeek, Mheer, Warsage. De parochie Aubel kwam slechts tot stand in 1390.

Fl. Dubois heeft getracht de oudste pastoors te identificeren. Hij kwam niet verder dan volgende resultaten :

in 1453 Pastoor Pieter Zingelborg.

Rond 1609 : Niklaas Rigals, geboortig van 's Gravenvoeren. Kort na zijn benoeming tot kapelaan (1e maart 1607) aldaar, werd hij er pastoor. Stierf in 1629.

in 1636 stierf een pastoor te 's Gravenvoeren van de pest. Zo vertelt Pauwen kapelaan te 's Gravenvoeren in 1793 (docum. W.S.).

in 1653 was pastoor : Antonius Van Eyck. Op 28 en 29 mei van dat jaar wordt kerk, Jesuitenhof en heel het dorp geplunderd door de Lorreinen. Kort daarop nl. in 1656 stierf de pastoor.

in 1687 was Jan Caenen pastoor van 's Gravenvoeren, zijn geboortedorp. Van hem wordt gezegd dat hij gedurende 35 jaar hier pastoor was; dus vanaf 1652. Maar toen was Ant. Van Eyck er nog. Waarschijnlijk werden ook kapelaansjaren bijgeteld. Hij ging in 1687 over naar Aubel, waar hij 20 jaren pastoor was. Hij stierf te Aubel in augustus 1708, oud 80 jaar, na 55 jaren priesterschap. De grafsteen bevindt zich in de kerk van Aubel.

in 1699 was André Van Welt pastoor van 's Gravenvoeren.

in 1712 is Jac. Bartholomé pastoor. Hij stierf in 1719.

II. VAN 1719 TOT 1885.

In de voormalige sacristie van 's Gravenvoeren bevonden zich, tegen de binnenkant van de kastdeuren, twee plakbrieven. De ene het overlijden meldend van pastoor D'Affnay, de andere, dat van pastoor Thywissen.

Pastoor D'Affnay.

Deze was, volgens zijn eigen getuigenis (zie Heem nr. 2, anno 59, artikel van Dr. Nijssen), de opvolger van Jac. Bartholomé +1719. Het dagboek van pastoor D'Affnay geeft over hem volgende inlichtingen (zie zelfde artikel in Heem) : zijn voornamen, Arnoldus Henricus; hij werd te 's Gravenvoeren geboren en aldaar gedoopt op 24 november 1691; hij werd priester gewijd in 1717 en onmiddellijk benoemd tot kapelaan in zijn geboortedorp; aldaar werd hij in 1719 tot pastoor aangesteld. Hij nam ontslag in 1770 en stierf te 's Gravenvoeren in de ouderdom van 81 jaar op 6 okt. 1772. Hij was dus in zijn eigen geboortedorp twee jaar kapelaan en 51 pastoor. 't Was Daffnay die in zijn dagboek (zie Heem, Dr. Nijssen) schreef : "dit heb ik ook verboden" doelende op de gewoonte die ingang gevonden had, een vreemde priester door de parochianen zelf ontboden om in de paastijd, in een herberg "tussen pot en pint" biecht te horen. O tempora, o mores !.

Philippe D'Affnay, schepen bij het gerechtshof van 's Gravenvoeren, is zijn vader - Henri student in de theologie te Luik, is zijn broer (Ph. Dubois en Archives de l'état Luik).

De familie D'Affnay is een oeroude familie van 's Gravenvoeren. In onze archieven (D9) is er spraak van Philippe D'Affnay gehuwd met Maria Heynen. Ze waren de ouders van Henri D'Affnay, geboren op 12 april 1693 en van H. François D'Affnay geboren op 4 okt. 1704, en ook van pastoor Arnoldus Hendricus.

Een grafsteen langs de kerk maakt de melding van Anna Maria D'Affnay. De tekst is : "Hier light begraeven den eerzamen Mathias Cerfontaine, gestorven den 16 nov. 1779, en zijne huisvrouw Anna Maria D'Affnay". Was zij een zuster van pastoor D'Affnay ?

Jan D'Affnay geboren op 8 sept. 1740 behoort tot een nieuwe generatie, alsook Henri die deel uitmaakte van de schuttersgilde tot ongeveer 1820 (Doc. D.V. en Heem 2 en 3 van 1962) - In 1841 was brouwer Jan Jakobus D'Affnay, getuigen bij de verdeling der goederen van W. Vanhaeren-Smeets.

Jan D'Affnay, geboren rond 1809, was de zoon van Henri en El. Straet. Hij werd priester rond 1834 (Archiven Bisdom).

Na dezen zijn er nog D'Affnay's geweest. Op de lijst van de leden van het zondagsgebed" - die voor het jaar 14 regelmatig afgelezen werden (terwijl de aanwezigen hun oren spitsen, veel scherper dan onder 't sermoen, en even scherp als bij huwelijksaankondigingen !) kwam meermaals de naam D'Affnay voor.

Die naam is nu uit Voeren verdwenen. Hij is nog te vinden in andere dorpen van de streek, o.m. te St. Remy, vanwaar Kolonel D'Affnay (oorlog 14-18) afkomstig was; en in Moelingen.

Affnay is een gehucht van Aubin-Neufchâteau (Elbele in het dialect van 's Gravenvoeren).

Melden we nog dat in 1768 (staat nog te lezen boven de kerkdeur) een nieuwe kerk gebouwd werd. Dit gebeurde dus onder pastoor D'Affnay, en niet zoals soms geschreven wordt onder pastoor Thywissen. Deze bouwde echter de pastorij in 1774.

Pastoor Thywissen.

Wat we hier neerschrijven over pastoor Thywissen werd ons meegedeeld door de heer Celestin Goessens, die koster was te 's Gravenvoeren.

Pastoor Thywissen was ook Voerenaar van geboorte. Deze familie Thywissen waartoe nl. de pastoor behoorde, is nu uit Voeren verdwenen. Haar laatste lid was een doodarme Catharina Thywissen (+1898) met bijnaam "joebele Triene", die de oudere in 's Gravenvoeren nog goed gekend hebben.
Grafsteen 31, tegen de noordermuur van de kerk, meldt : Henricus Thywissen, overleden in 1775, zijn huisvrouw Catharina Vielvoye en hun zoon Lambert Thywissen" - Zijn het de ouders en broeder van de pastoor ?

Hendrik Thywissen werd de opvolger van pastoor D'Affnay. Dit gebeurde in 1770 toen D'Affnay ontslag nam. Zo vertelt D'Affnay zelf in zijn dagboek (Dr. Nyssen - Heem 2 van 1959). Zijn herderschap moet geduurd hebben tot na de tijd der franse bezetting. Men vertelt dat hij tijdens het schrikbewind van deze bezetting (1794-99) onderdook wegens weigering van de eed die van de priesters geeist werd. Hij zou zich verborgen hebben in het huis dat nu door Victor Cleenen-Hanssen bewoond wordt. Daar las hij mis op een hooizolder die nog in dit verband aangetoond wordt.

Tijdens zijn herderschap werd de tegenwoordige pastorie gebouwd. Het chromogram boven de ingangsdeur 1774 - Laus superis, cerno devictis hostibus orbem. Wie waren die hostibus ? Het antwoord vinden we waarschijnlijk in de mededeling van P. O'Kelly aan de Soc. d'Art et d'Hist. du diocèse 19/2/36.

De prachtige zilvere (of overzilverde) monstrans waarover de kerk van Voeren nog beschikt, is een herinnering aan pastoor Thywissen. Dit zou haar geschiedenis zijn : in de monstrans staat de naam gegrift van Anna Dichter. Deze gaf de monstrans aan pastoor Thywissen. Anna Dichter was gasthuisnon geweest te Tongeren. De nonnen werden door de "Sansculotten" uit het gasthuis verdreven. Doch zij hadden uit voorzorg al de kostbaarheden van de kapel onder elkaar verdeeld. Zo kwam de monstrans met Anna Dichter naar Voeren. Voeren was haar geboortedorp. Zij gaf de monstrans aan de pastoor. Toen Anna stierf meenden haar erfgenamen recht te hebben op de monstrans of op een vergoeding. Doch de rechtbank oordeelde er anders over. Pastoor Thywissen schonk dan de monstrans aan de kerk en liet er uit dankbaarheid en ter eeuwige herinnering de naam van Anna Dichter op aanbrengen. Het was de familie Heynen die aanspraak maakte op de monstrans. Volgens Celestin, onze berichtgever, zou van "deze" familie maar één telg meer overblijven in 's Gravenvoeren : Moeder Majella in het Ursulinenklooster te 's Gravenvoeren. Zij is de dochter van Cabolet-Heynen. Ze werd geboren in 1865; en zal in december van 1965, als 't God belieft, haar honderdjarig geboortejubileum vieren. (Na Thywissen moeten nog vermeld Regnier Paquay (1817-1819), en daarna misschien nog een zekere E.H. Andries. Over geen van beide bezitten we nadere gegevens.

Christiaan Vlecken.

We bezitten nog het santje (doodsbeeldje) van Christiaan Vlecken. Volgens dit werd hij pastoor van 's Gravenvoeren op 6 oktober 1835.

Het portret van Christiaan Vlecken hing in de eetzaal van de pastorij doch verdween bij de verhuis van pastoor Prickaerts in 1956.

Oudere mensen hebben ons verteld dat Vlecken een soort clergymen droeg : een kniebroek (vastgegespt onder de knie), zilvere gespen op de schoenen en een lange vest.

Volgens Floribert Dubois, heeft pastoor Vlecken een brochuurtje opgesteld en in de gezinnen verspreid dat "men zo goed moest kennen als zijn katechismus". Heeft iemand nog zo'n boekje ?

We hebben andere mensen gekend die in hun jeugd aangesteld werden door pastoor Vlecken, om de achterblijvers in de katechismus te onderrichten. Zijn catechisten ! "Nil novi, sub sole !"

Het was ook Christiaan Vlecken die Zusters Ursulinen uit Zittaard liet komen om een school voor meisjes te openen. Deze begon op 5 dec. 1852. Zo ontstond het klooster der Religieuzen Ursulinen te 's Gravenvoeren.

Merkwaardig was de ijver van pastoor Vlecken voor het onderricht van zijn volk. Hij wist dat "ongekend onbemind blijft".

Christiaan Vlecken bleef voortleven in de dankbare herinnering van zijn parochianen. We hebben er nog verschillende gekend. Doch wellicht blijft er maar één meer over : Mère Majella, hoger vernoemd. Zijn "doodsbeeldje" zegt van hen "... wiens verlies al zijn parchianen diep betreuren... hij was een voorbeeld van alle priesterlijke deugden wijl hij zich alles aan allen maakte. Zijn doodsprentje, nog te vinden in oude kerkboeken, geeft zijn curiculum vitae :

Hij werd geboren te Nieuwstad (Holland) 18 dec. 1801.

Priester gewijd te Münster (Westfalen) 3 juli 1824.

Kapelaan te Horst in 1824.

Pastoor te Genk in 1834.

Pastoor te 's Gravenvoeren 8 okt. 1835.

Vierde zijn gouden priesterjubilé 26 mei 1874.

Overleed als pastoor te 's Gravenvoeren 17 maart 1876.

Hij was dus meer dan veertig jaar pastoor te 's Gravenvoeren.

De grafsteen "ter gedachtenis van den Eerw. Heer Christiaan Vlecken, uit erkentelijkheid" bevindt zich tegen de koormuur van de kerk.

Pastoor Haelewijk.

Deze bleef maar 9 jaar, nl. van 1876 tot 1885. Zijn vertrek is, volgens

Mère Majella, toe te schrijven aan onenigheid met dokter Aegidius Heynen (dokter te 's Gravenvoeren van 1852 tot 1901°, zie glasraam in de kerk). Deze liep ten top, verhaalt Mère Majella, in een woordwisseling op de pastorij tijdens een feestmaal. De twist verliep in 't latijn, zegt Mère Majella, om de meid en de nicht van de pastoor niet tot ergernis te strekken. Aegidius Heynen beschikte over een groot gezag in het dorp, wegens zijn persoonlijkheid, zijn ambt van dokter, (en burgemeester ?), de persoonlijkheid van zijn broeder dokter te Bertrix en ondervoorzitter van de kamer der volksvertegenwoordigers, en ook wegens zijn uitgebreide familie te 's Gravenvoeren; zijn vader was driemaal getrouwd. Hij zelf bleef "jonkman", was diep kristelijk, toegewijd dokter. Het gebeurde vaak dat hij na een daglange tocht door het dorp en omliggende parochies doodmoe op zijn paard in slaap viel. Maar het trouwe beest bracht hem laat in de avond naar huis en terwijl de dokter maar bleef doorslommeren, meldde het paard hun aankomst door gestamp aan de poort.

Ondanks dit alles, en zelfs ter oorzake daarvan werd samenwerking met de pastoor in het raam van de sociale toestanden van die tijd, een onmogelijkheid.

Pastoor Haelewijk werd verplaatst naar de noorderkempen, naar de parochie van Neerpelt.

III. OPVOLGERS IN JONGERE TIJDEN.

1885 - 1920	:	Hubertus Kallen (+ 23 nov. 1920)
1921 - 1923	:	I.H.J. Reinartz (+ 19 april 1923)
1923 - 1935	:	Aegidius Zegers (daarna deken te Gingelom - + 6/11/1955)
1935 - 1956	:	Herman Prickaerts (op rust; + 15/1/61)
1956 - 1960	:	Julius Peeters (ging over naar Lommel-Kolonie)
1960 -	:	Joseph Frijns (hij moge nog lang blijven !)

IV. PRIESTERS TE 's GRAVENVOEREN GEBOREN EN IN HUN GEBOORTEDORP BENOEMD.

Nicolas Rigals	1609 - 1629	-	pastoor
Jan Caenen	1652 - 1687	-	kapelaan en pastoor
Arnold Henri D'Affnay	1717 - 1770	-	kapelaan en pastoor
Hendrik Thywissen	1770 - 1817	-	pastoor
Wynand Smeets	1793 - 1806	-	kapelaan - daarna te St.Geertruide
Kasper Vieilvoy	.... - 1791	-	kapelaan (overleden in 1791)

De benoeming van geboren Voerenaars tot een priesterlijk ambt in hun geboortedorp nam een einde na de benoeming van Wynand Smeets in 1793.

V. VOORLOPIGE LIJST VAN DE PASTOORS VAN 's GRAVENVOEREN.

Worden gesignaleerd :

in 1453 Pieter Zingelborg
in 1609 Niklaas Rigals geb. te 's Gravenvoeren. + in 1629.
in 1653 Antonius Van Eyck (+ 1656)
in 1687 Jan Caenen geboren te 's Gravenvoeren.
in 1698 Andreas Van Welt
in 1712 Jakobus Bartholomé (+1719).

waren pastoor :

van 1719 tot 1770 Arnoldus Hendrikus D'Affnay geboren te 's Grav.24/11/1691 + 6/10/1772
van 1770 tot 1817 Hendrik Thywissen geboren en overleden te 's Gravenv.
van 1817 tot 1819 Regnier Paquay (+1819).
van 1819 tot 1835 Onbekend (Andries ?)
van 1835 tot 1876 Christiaan Vlecken geboren 18/12/1801 + 17/3/1876.
van 1876 tot 1885 E.H. Haelewijk
van 1885 tot 1920 Hubertus Kallen - geboren 29/11/1847 + 23/11/1920.
van 1921 tot 1923 J. Reinartz geboren 30/10/1867 + 19/4/1923.
van 1923 tot 1935 Aegidius Zegers - geboren .... + 6/11/1955.
van 1935 tot 1956 Herman Prickaerts + 15/1/1961.
van 1956 tot 1960 Julius Peeters
van 1960 tot Jozef Frijns (huidig pastoor)

J.A.

Nog over Kerk en Pastoors van 's-Gravenvoeren.

De Maasgouw, het tijdschrift van Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap, publiceert regelmatig artikels over onze streek. We vermelden hierna enkele gegevens over 's-Gravenvoeren, van de hand van dhr. Th. G.A. Bos.

In deel LXX, 1957, aflev. 1 en 2 en in deel LXXI, 1957, aflev. 1, 2, gaat het over de kerk van 's-Gravenvoeren.

Aldaar was pastoor in 1540 : heer Arnt. broeder van heer Johan van Tuven.

De kerktoren wordt in 1599 beschreven als "afgewaaid". Dat zal dan de torenspits geweest zijn, niet het laatromaanse metselwerk. In 1611 was de toren hersteld. In dat jaar werden van de tiendheer andere herstellingen aan de kerk geëist, plus een nieuwe grote klok. Deze werd gegoten door meester Frans van Trier, begin 1612. De kerkelijke visitatores vinden in 1613 nog veel niet in orde in de kerk; bij de inspectie van 1624 was er een nieuw, verbreed koor gebouwd.

Ondertussen gingen de tienden van 's Gravenvoeren over van het O.L.Vr.Munster te Luksemburg, die ze nog bezat in 1611-12, aan de Jezuiten van Maastricht (verm. 1620).

Dr. J. Nyssen.

DE PLAATSNAAM SIPPENAKEN.

Rozenaken, Oudenaken, Vissenaken, Kortenaken, Lanaken en nog een aantal namen op -aken liggen van de Schelde tot de Maas even ten noorden van de taalgrens. In Nederlands Limburg ligt langs de riviertjes Gulp en Geul nog een groepje : Etenaken Beutenaken en Slenaken en hierbij sluit in Overmaas het ook aan de Geul gelegen Sippenaken aan.
Er is reeds veel geschreven over deze -aken-uitgang en de meeste schrijvers zochten terecht verband met het gallo-romeinse -(i)acum, waarvan de betekenis is "eigendom, landgoed,toebehorend aan...". Lang echter bleef de vraag onopgelost waarom -(i)acum nu eens tot -ik (Viroviacum-Wervik, Turnacum-Doornik), -ijk (Cortoriacum-Kortrijk, Camaracum-Kamerijk), -ich (Geminiacum-Gemmenich, Juliacum-Jülich) dan echter weer tot -aken uitgroeide. De laatste jaren is er klaarheid gekomen in deze zaak, vooral dank zij de onderzoekingen van Maurits Gysseling over de -(in) iacas-namen.
De ineenstorting van het Romeinse Rijk heeft geen einde gemaakt aan de mode om plaatsnamen te vormen met -iacum, maar in Noord-Frankrijk en de zuidelijke helft van België, waar Germanen nederzettingen stichtten tussen de reeds bestaande Romaanse vestigingen, traden kleine veranderingen op in deze namen. In plaats van het onzijdig enkelvoud -(i)acum kwam nu het vrouwelijk meervoud -iacas en deze uitgang werd meestal verlengd tot -iniacas, in plaats van Gallische of Latijnse kwamen nu Germaanse persoonsnamen. In het Franstalige gebied ontwikkelde -iniacas zich tot -ignies, maar in het Nederlandstalige gebied tot -enaken, bijv. Harmo-Harminiacas-Harmignies en "Lodo"-Lodiniacas-Lodenaken, dat nu Lanaken heet. Een heel duidelijk voorbeeld is ook het aan de taalgrens gelegen Russeignies, dat in het Nederlands Rozenaken heet.
Deze -enaken-namen zijn, zoals reeds gezegd, meestal afgeleid van een Germaanse persoonsnaam. Hoe zit dit nu met Sippenaken ? Men heeft al eens voorgesteld in het eerste lid een oud sipe=ziep-beekje te zien. Anderen dachten aan een Germaanse persoonsnaam Sippe of Sippo, Sibbo. Deze verklaringen hebben een groot bezwaar. Men ziet over het hoofd dat Sipenaken niet alleen met een S- geschreven wordt, maar ook met een S- uitgesproken. En dit is niet gewoon. Volgens de Nederlandse (en ook de Duitse) klankleer zouden we hier aan het woordbegin voor een klinker de uitspraak Z- verwachten. De plaatsnamen Sittard, Susteren, Simpelveld, Sinnich, worden wel met S- geschreven, maar in het plaatselijk dialect met een Z- uitgesproken. De Nederlandse woorden met S- uitspraak aan het woordbegin voor een klinker zijn afkomstig uit vreemde talen, meestal uit het Romaans, bijv. soep, soort, sint, suiker, sigaar, cent, citroen. In al deze woorden wordt in de dialecten van Aken en omgeving de s- uitgesproken als ts-, dus tsop, tsokker, enz. Wanneer we nu naar de oude vormen van Sippenaken kijken, merken we op de goede weg te zijn : anno 1333 Syppenaken; 1464 Tzippennachen; 1497 Cyppenaken. Zowel de tegenwoordige S-klank als de oude vormen met Tz- en C- wijzen naar het Romaans Is dit nu niet in strijd met de hierboven verkondigde stelling, dat de -enaken-namen afgeleid zijn van Germaanse persoonsnamen ? Nee, want een Germaanse naam kan hier in geromaniseerde vorm verschijnen. De geromaniseerde vorm van de Ger-

maanse naam die wij zoeken, vinden we in de oude vormen van het Franse plaatsje Sponville (dép. Meurthe-et-Moselle) : 754 Cipponis villa; in het jaar 875 wordt over de omgeving van Sponville gesproken als "in fine Cypponiaca". Sponville is dus de villa van Cippo of Cyppo.
Deze naam Cippo of Cyppo is een geromaniseerde vorm van de Germaanse voornaam Kippo. Deze hoort als verkorting bij de namen Gebhard, Gibahari, Geberad en andere die als eerste lid "geb-, gib" "gave, gift, geven" hebben.
Sippenaken is dus het landgoed toebehorend aan Cippo.
We willen nog even de punten herhalen die de verstrengeling van Germaans en Romaans in deze plaatsnaam doen uitkomen : een Romaanse uitgang -iniacas, die echter gevormd is onder invloed van de Germanen en die vernederlandst is tot -enaken, en als ik me niet vergis, sinds kort veranderd in -enaeken, waarbij deze -ae- moet doorgaan voor een Franse schrijfwijze; een Germaanse persoonsnaam Kippo, die geromaniseerd is tot Cippo en daarna weer vernederlandst. Hieruit blijkt hoezeer Sippenaken een karakteristieke naam is in Overmaas, waar in de loop van de eeuwen Germaans en Romaans, Nederlands, Duits en Frans hun invloed hebben doen gelden; waar de bewoners vaak twee of meer talen spraken of tenminste verstonden; een typisch taalgrensgebied.

Heerlen, Dec. 1965. P.L.M. Tummers.

Verkoop van de hof "Pannesleger" te Simpelveld (Ned. Limburg).

Bij akte van 27 maart 1699 verleden voor notaris F. Klinckenberg te Aken verkoopt Johan Theodor Hups, Meyer te Lontzen, in huwelijk met Vrouwe Anna Maria van Ottegraven aan Lenart Schroers, halwin op "den Hoff totten Bongard" (de hof of het economiegebouw van het kasteel Bocholtz) in tweede huwelijk met Barbara Lemaerts "seeckeren synen Hoff ende goederen genoempt den Pannesleger gelegen tot Simpelvelt aen de kercke"... met alle appendentien en dependentien, graswasse ende landeryen, recht ende gerechticheijden in natten ende droogen van alle nijet aff noch uuijtgescheyden... met last ende onlast...", zoals deze hoff en goederen hem en zijn echtgenote waren vermaakt door wijlen Agnes van Ottegraven.

De koopprijs bedroeg 12oo rijksdaalders en 3 gouden souvereinen (1). Aan deze sedert mensenheugenis verdwenen hof nabij de kerk van Simpelveld herinnert nog de naam Panneslagerstraat.

Genoemde Johan Theodor Hups was een zoon van Lambertus Hups, eveneens Meyer van Lontzen en Anna Maria van Doenrade (2).

Anna Maria van Ottegraven was een dochter van Gerhard van Ottegraven en Maria van Weiswiler. Zij werd geboren te Bovenberg 4 juli 1657 en overleed op 21.9.1714. Zij huwde te Aken op 6 oktober 1679 met J.Th. Hups (3) voornoemd.
Heerlen (Ned. Limburg)

H.W.J. Dohmen.

(1) Erb undt Guttungs Buch hiehin zum Hauss Bongart gehorigen Laethoffs (1647-1710), in archief van Baron J. Weichs de Wenne te Geysteren.
(2) Freiin Luise von Coels von der Brügghen, "Die Lehensregister der Propsteilichen Mannkammer des Aachener Marienstiffs 1394-1794, p.421,422. In dit boek bevinden zich een groot aantal genealogische en historische gegevens over het magistraatsgeslacht Hups.
(3) H.F. Macco "Aachener Wappen und Genealogien," Bnd. II, Aachen, 1908, p. 51.

ONZE OVERMAASGEMEENTEN en de POLITIEKE EN GODSDIENSTONLUSTEN in de TWEEDE HELFT DER 16e EEUW.

II

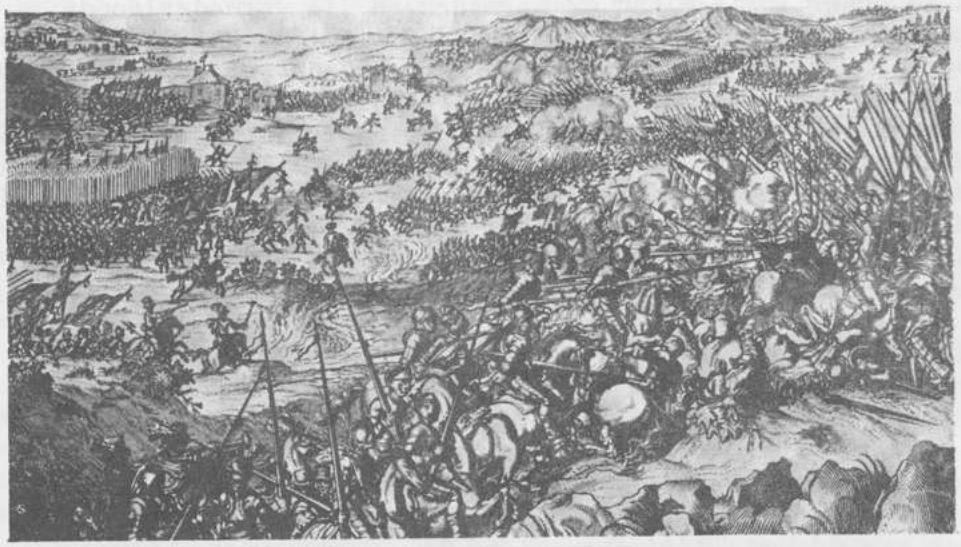

In ons nummer van Juli-Augustus 1965 brachten wij een eerste lijst van personen wier goederen, ingevolge overgang tot het protestantisme, verbeurd werden verklaard.

Als bestraffing van deze "opstandigheid" golden, naast confiscatie ontslag en schorsing van onbetrouwbare ambtenaren, verbanning, de galg en de brandstapel (1).

Wij beperkten ons tot Homburg en hoofdzakelijk tot Claude van Ghoer, heer van Veltjaren.

Claude van Ghoer streed in de gelederen van de prins van Oranje en sneuvelde in de veldslag van Gembloux, op 31/5/1578. Wij hebben het genoegen hierbij een plaat te publiceren de slag van Gembloux weergevend, naar een anonieme zestiendeeeuwse gravure (2).

De familie van Ghoer telde meer overtuigde en actieve protestanten. Zo wordt gesignaleerd dat Maria van Ghoer, om haar geloof verbannen, in 1589 toen de vervolging reeds enigermate was geluwd, te Luik ongemoeid voor haar overtuiging uitkwam. (3).

Het was Alexander Farnese, de bekwame Spaanse bevelhebber, die zich hoofdzakelijk steunende op de teruggekeerde Spaanse en Italiaanse, in de oorlog bedreven troepen, de Staatsen te Gembloux versloeg (4).

Het onmiddellijk gevolg van deze overwinning was, voor wat ons betreft, de terugkeer van het grondgebied van het hertogdom Limburg onder Spaans gezag (5).

Hierna de "confiscaties" in Hendrikkapelle, Montzen en Beusdaal.

Onder H e n r i c x C a p e l l e .

de goeden Thijs vaessen van Whijer (6)

vanden helft van omtrent een halff
bunder erve gelegen tot wijer
daer een huys op te staen plach
waeraff dander helft toebehoort
huybrecht zijnen broedere, tusschen
dat hoff erve ter eenre
ende huijbrecht cremer ter andere
zijde.....

de goeden van Lenart henskens

van eenen huyse ende hove
gelegen tot Imbach (7) groot zijnde
twee ende eenen halven morgen
tusschen priem Jacop.erve
ter eenre ende peeter Loops
goeden ter andere zijde. Item
van eenen beempt groot zijnde
omtrent twee morgen tusschen
thoff te Wijer (8) ter eenre ende
diederich van Imbach ter andre
zijde, Item noch eene weyde
groot zijnde omtrent twee ende
eenen halven grooten morgen regenoot
den schroyer ende den voors: beempt
Item van noch eenen driesch
groot omtrent een morgen regenoot
die Aeckerstraat, mitsgaders
van noch acht stucken erffs
naerder gespecifficeert...

onder M o n t z e n

de goeden van Matthijs Vlemincx

van Peeter speurick die welcke
volgende den voerz : quoyere in
pachtinge houdt voir eenen termijn
van zesse jaeren begonst tsent
Andriesmisse ..... seeckere
winoff met schuere ende stallingen
met eenen boomgaert groot omtrent
eenen morgen ende omtrent XIII oft

XIIII morgen landts in elcken saet,
mitsgaders noch beempdt ende
weijden voir twee peerden acht
koyen ende wat schapen gelegen te
kelmus (9) banck van Montzen
toebehoort hebbende den voorz :
vlemincx midts dat hij voor
diese Jaer zoude alleenlijcke
betalen den schat ende voir die vijff
resterende Jaeren tsiaers tzestich
dalers tot dertich stuyvers tstuck
een vet calff of eenen daler
daer voere, een paar hantkeese
of eenen daler daer voer
.....

de goeden van Jan brant

van zeker hoffken groot omtrent
1 z morgen gelegen te Moresemet (10)
noch van eenen halven morgen beempts
daerby gelegen ende van eenen driesche
groot omtrent eenen morgen...

onder B e u s d a e l

de goeden van dierick meulendre van Tuyffen (11)
geannoteert bij forme van sequestratie

van seker huijsken met omtrent
twee morgen hoffs daeraen gelegen
binnen Tuyffen bancke van Beusdael
Item van noch een huysken
te Zennich (12) met eenen hoff
oock groot omtrent twee morgen
Item van noch 11 z morgen ackerlanden
gelegen Tuyffen ende van twee
bunder lants tsamen toebehoort
hebbende den voirs : dierick...

de goeden van Gherardt ende Catharina Rouscamp

vande proprieteyt vander helft van
eenen huyse staende aen die kercke
met eenighe hovinge groot omtrent
vier bunders. Item van eenen huyse
ende hove met zijn toebehoorten
groot omtrent 1 z morgen gelegen
tot Kuttingen onder de bancke van
Eepen (13) ende noch van eenen halven
morgen weyde ende van eenen
morgen lants gelegen onder Kuttingen
int velt toebehoort hebben
de voirn partijen want Anne
inde smit hunne moeder gedueren
den tijdt dezes ..... noch
heeft geleeft ende de voirs
goeden in tochte beseten.

1) Paul Fredericq, in "Les Placards du 14 octobre et du 31 décembre 1529 contre les Protestants des Pays-Bas" schrijft : "Déjà Charles-Quint avait, en moins de dix ans, promulgué quatre édits contre les protestants des Pays-Bas, lorsqu'il jugea devoir renforcer encore davantage la sévérité de sa législation par le placard du 14 octobre 1529, qui comminait contre les hérétiques divers genres de peines de mort : pour les récidivistes, l'exécution "par le feu", pour les autres : "les hommes par l'espée et les femmes par la fosse, et la mise de leur testes pour exemple en mémoire sur une estache".
H.A. Enno van Gelder schrijft in "De Réactie op de Beeldenstorm 1567-1572" De Algemene Geschiedenis der Nederlanden, Deel V, blz. 8 o.m. : "elk ogenblik kon men in elke stad het gruwelijk schouwspel bijwonen van het hangen of verbranden van Dopers, Calvinisten en beeldenbrekers".

2) Overgenomen uit De Algemene Geschiedenis der Nederlanden, Deel V, blz. 112.

3) L.E. Halkin "De Likwidatie van het Protestantisme "in genoemde Algem. Geschiedenis, blz. 286 : "een adelijke dame, Maria de Goer, voordien om haar geloof verbannen, mocht in 1589 te Luik haar calvinistische overtuiging tot uiting laten komen zonder ernstig gevaar te lopen".
Zie L.E. Halkin : La dissidence religieuse dans un paroisse de Liège à la fin du XVI° siècle in Bulletin de l'Institut archéologique liègeois, dl.67 (1950) blz. 151.
Te Valkenburg werden de bezittingen van Daniel van Ghoer van den Wyer aangeslagen. Tevens deze van "Jacob Oyenbrugge ende Jouff. Marie van Ghoer zijne huysvr "Mogelijk gaat het hier om ene en dezelfde Marie van Ghoer.

4) "Plotseling bleek toen de partij van Don Jan veel sterker dan men had gedacht : nauwelijks waren de Spaanse en Italiaanse troepen, negen maanden geleden uit het land geloodst, teruggekeerd of de bekwame Alexander Farnese, hertog van Parma, die zich in december bij Don Jan gevoegd had, tastte de Staatse troepen bij Gembloers aan en sloeg het nationale leger uiteen".
Enno van Gelder in De Algem/ Geschiedenis der Nederlanden, deel V, blz. 104.

5) "Weliswaar had het koninklijk leger, na de overwinning te Gemblours (31 januari 1578), buiten de trouw gebleven provincien Luxemburg en Namen. Limburg en een gedeelte van Brabant weten te heroveren, Maar dertien andere gewesten waren in handen van de rebellen...". L. van der Essen, in Alg. Gesch. der Nederlanden, deel V, blz. 116.

6) te Wijer : gehucht van Hendrikkapelle, in een diepte gelegen. Cfr. Boileau : Enquête dialectale sur la Toponymie germanique du N.E. de la Prov. de Liège blz. 466.

7) Boileau geeft blz. 455 : op imbech. Ferme, sous l'ancien régime, fief dependant de Kornelimunster.

8) 't hof te Wijer was een leengoed, gekend sedert 1375, bevond zich in het bezit van het huis Schaesberg van 1604 tot 1788.

9) Kelmis - Kalmis - La Calamine.

10) Moresnet.

11) Teuven.

12) Sinnich, gehucht van Teuven.

13) Epen (Ned. Limburg).

DE "JACHTKAMER" VAN HUIS STREVERSDORP.

Van tijd tot tijd verschijnen er in de periodieke pers berichten over het interessante oude kasteel Streversdorp, dat ten westen van Montzen in het oude hertogdom Limburg gelegen is. En telkens weer is het dan een bijzonder deel van zijn interieur waarvoor de speciale aandacht wordt verzocht : de zogenaamde "bonte zolder", ook wel jacht- of gastenkamer genoemd, een slechts bescheiden vertrek in de bovenverdieping dat evenwel in verband met zijn geschilderde versieringen op wanden zoowel als overwelving van een zeer uitzonderlijke beteekenis en allure is.

Tengevolge van een gelukkige archief-vondst ben ik er destijds in geslaagd (men vergelijke het "Zeitschrift des Aachener Geschichtsvereins", 68. Band, Jahrgang 1956, S.57 en volgenden) den tijd van ontstaan der fresco's op de muren en de zoldering van deze kamer vast te stellen. En ook was ik in staat om een belangrijk deel van de bij de gegeven voorstellingen behoorende inscripties geheel gesteld in de zuivere taal van die dagen in het Limburgsche land, te lezen en ook te verklaren. Maar - ondanks dat bleef het eigenlijk doel van dit bewuste vertrek toch eigenlijk nog steeds min of meer een raadsel.

Na veel verder zoeken geloof ik thans echter ook dit mysterieuze punt nog te kunnen verklaren. Het is namelijk zoo gesteld, dat een jacht- of gastenkamer niet zoals men meenen zou een verschijnsel is, dat geen enkele parallel zou bezitten in de oude kasteelenbouw. Uniek is het verschijnsel in beginsel namelijk allerminst en het merkwaardige is, dat er een plaats valt aan te wijzen, waar zich in een oud kasteel ook zoo'n bovenvertrek bevindt als hier op Streversdorp En dit nogwel hemelsbreed op verren afstand van het land van Limburg, te weten aan de rivier de Elbe op het territoir van Oschatz in Saksen, in het onder Strehla gelegen slot van dien naam.

Een uitvoerige en goed geïllustreerde beschrijving van het machtige kasteel van Strehla komt voor in het tijdschrift "Mitteilungen d. Landesverein Sächsischer Heimatschutz. Dresden", Bd. XIX, 1930, S.248 en volgenden van de hand van Prof. Dr. Ir. Fritz Randa onder den titel "Schlosz Strehla, die fast tausendjährige Elbwarte". Op S.437 en volgenden komt daarin een beschrijving voor van de ter plaatse in de eerste bovenverdieping van den Zuid-West-toren gelegen voormalige zoogenaamde "Trinkstube". Het is daar ook een overwelfd, laat-gothisch vertrek, geheel in opstand overdekt met fresco's, eveneens met tak-versieringen en beperkt van afmetingen (grondplan 2,33 m x 5 m); in dat geval daar aangrenzend aan de ridderzaal en de eetkamer. Te Strehla zijn in die fresco's voorgesteld een hoofd en romp zoowel van een man als een vrouw oprijzend uit een tulpenvormig zuil-kapiteel, een gevleugeld engelkopje, de uitbeelding van een lansknecht, die blijkens spreuk-banderollen in gesprek is met drie vrouwspersonen op een rijtje; jachtta-

tafereelen met springende herten en reeën, ruiters, honden, een kasteel, een compleet legerkamp, een veldslag en tenslotte natuurlijk ook hier weer enkele adellijke wapens.

Mutatis mutandis dus als wat Streversdorp's "bonte zolder" ons te zien biedt. Maar - nu dient hier nog iets aan te worden toegevoegd, dat voor beter begrip van het vertrek aldaar dienstig zal kunnen zijn. Aan de "Trinkstube" van Schlosz Strehla, die blijkens de aanwezige inscriptie van 1532 dateert, is aan de buitenzijde aangebouwd een dubbele erker. Dit met Renaissance-elementen versierde toevoegsel is geheel van hetzelfde type als dit aan talrijke kasteelen in midden-Europa en ook in het nabije Rijnland voorkomt. Het heeft twee ramen in front, een half piramidaal dak, een borstwering met volle alliantie-wapens en drie korbeelachtige ondersteuningen. In de XVIe eeuw kan wat zulke bouwsels betreft vooral in het Rijnland van een "mode" gesproken worden. Men lette bijvoorbeeld op Burgau te Niederau, de Gymnicher Burg en Harff te Nörvenich, Gödersheim, Wolkersheim en de Burg Nothberg, allen in de Kreis Düren; Gracht, Langendorf en Konradsheim in de Kreis Euskirchen - dit alles om eens een opsomming uit nabije omgeving op te sommen.

Men zal mij tegenwerpen, dat juist deze erker nu op Streversdorf ontbreekt en daar valt niets tegen in te brengen. Maar aan de andere kant mag niet vergeten worden, dat Streversdorp een uiterst "recht en slecht", een eenvoudig, haast simpel kasteel-type representeert, waarbij de bezitters aan uiterlijk vertoon volstrekt niets gelegen was. Geen wonder daarom, dat, aangenomen, dat het geld er al voor aanwezig ware geweest, hetgeen wellicht nog problematisch is, men alle uitwendige versiering hier achterwege heeft gelaten en dat men wenschte te volstaan met een hoogst aantrekkelijk "Trinkstube" alleen in het inwendige van het huis !

Ik moge besluiten met den wensch dat men toch vooral een meer wezenlijke en grooter zorg dragen zal voor het zoo interessante vertrek op Streversdorp, dat men de ontcijfering der inscripties tot volkomenheid zal brengen en dat men van het onzalige plan om de fresco's te herstellen (zooiets wordt altijd meer bedreven dan verbeteren) definitief zal afzien").(1).

Alkmaar, Dec. '65. Dr. J. Belonje.

(1) Zie X.J. d'Othée "Le Château de Streversdorp et ses anciens Seigneurs", Verviers 1955, p. 31 sqq. (een bron, die met groote omzichtigheid gehanteerd dient te worden !) en het daar aangehaalde (literatuur-opgaven).

- - - - - - -

A

Brief Account

OF SOME

TRAVELS

In divers Parts of

EUROPE,

Viz.

HUNGARIA, *SERVIA*, *BULGARIA*, *MACEDONIA*, *THESSALY*, *AUSTRIA*, *STYRIA*, *CARINTHIA*, *CARNIOLA*, and *FRIOLI*.

Through a great part of

GERMANY,

AND

The *Low-Countries*. Through *Marca Trevisana*, and *Lombardy* on both sides the *Po*.

With some Observations on the *Gold*, *Silver*, *Copper*, *Quick-silver Mines*, and the *Baths* and *Mineral Waters* in those Parts.

AS ALSO,

The Description of many Antiquities, Habits, Fortifications and Remarkable Places.

The Second Edition with many Additions.

By *EDWARD BROWN*, M. D.

LONDON,

Printed for *Benj. Tooke*, at the Sign of the *Ship* in St. *Paul's* Church-yard, MDCLXXXV.

EINE BESCHREIBUNG DES ALTENBERGES AUS DEM JAHRE 1673.

Einleitende Bemerkungen :

von Firmin PAUQUET, Mittelschullehrer, Kelmis.

Vor einigen Jahren stiessen wir in der Zeitschrift "Maasgouw", 1960, n° 1, Spalte 23ff, auf eine Studie des Herrn Bauduin mit dem Titel "Kopermolens in Zuid-Limburg". In den Fussnoten dieser Studie erwähnte der Autor eine Beschreibung der Altenberger Grube des Engländers Edward BROWN in dessen Schrift "Naukeurige en Gedenkwaardige Reysen". Diese niederländische Uebersetzung der Beschreibung von Edward BROWN stammt von Jacob LEEUW und wurde 1682 in Amsterdam bei Jan ten Hoorn gedruckt.

Wir hatten das Glück besagtes Buch in den Beständen des Stadtarchivs Aachen (Nr AI335) zu finden. Die Beschreibung von BROWN haben wir neben Archivalien schon für zwei Vorträge über die Geschichte des Altenberges im 17. Jh. benutzt, nämlich vor der Société Verviétoise d'Archéologie et d'Histoire am 28.Januar 1961 und vor der Société d'Histoire du Pays de Herve am 14.November 1964.

Gelegentlich einer Unterredung mit Herrn Viellesse vom Generalsekretariat der AG Vieille Montagne in Angleur, hatten wir Gelegenheit die Direktion dieser Gesellschaft auf die Beschreibung von BROWN aufmerksam zu machen. Durch ihre Vertretung in England konnte die "Vieille Montagne" ein Exemplar der zweiten Auflage des Originalwerkes in den Beständen der Universitätsbibliothek zu London auffindig machen. Sie liess uns liebenswürdigerweise eine Photokopie der Seiten 183 bis 185 des Werkes zukommen.

Inzwischen hat Herr NIVETTE eine französische Uebersetzung dieser Beschreibung in der Zeitschrift "La Vie Wallonie", tome XXXIX, Nouvelle série (311),1965, S.176-184, veröffentlicht. Der Einführung des Herrn NIVETTE entnehmen wir, dass die erste Ausgabe von BROWN's "A Brief Account of some Travels in divers Parts of Europ" auch schon in französischer Uebersetzung in Paris im Jahre 1674 veröffentlicht wurde.

Nach der "Biographie Universelle, Ancienne et Moderne", Paris, 1812, Bd. 4, ist Edward BROWN ein Sohn des Artzes Thomas BROWN, der gleichfalls Schriftsteller und Altertumsforscher war. Er selbst studierte zu Cambridge und Oxford, wo er 1665 als Doktor der Medezin promovierte. Während seiner Reisen (1668 bis 1673) machte er sehr viele Beobachtungen in den verschiedensten Fächern, da sein Interesse mannigfaltig war. Vor allem interressierte er sich aber für Chemie und Mineralogie, was auch in seiner Beschreibung der Bergwerke hervortritt. Nach dem Erscheinen seines Werkes erreichte er grosse Berümtheit. Er wurde Leibartz des Königs Karl II von England, Mitglied der "Royal Society" und der Arzte-akademie, sowie Vorsitzender des "Royal College".

*

Es sei uns erlaubt eine kleine Korrektur an die von Herrn NIVETTE gemachte Bemerkung bezüglich des Abflusskanals der Altenberger Grube in die Göhl, die BROWN erwähnt (Vie Wallonne, S. 180, n° 1). Dieser Abflusskanal wird nicht vom Chevalier De Soupire in Beschreibung des Limburger Landes (1749) erwähnt, wie Herr NIVETTE annimmt. In dem von BUCHET, 1954 veröffentlichten "Manuscrit De Soupire" handelt es sich (S.19) um den in BLEYBERG (Gemeinde GEMMENICH) angelegten Durchbruchskanal der Göhl selbst durch einen Schieferfels und nicht um den 1952 von Conrad SCHETZ, damaligen Pächters des Altenberges, durchbrochenen Abfluskanal der Altenberger Pinge in die Göhl.

NAUKEURIGE EN GEDENKWAARDIGE REYSEN
van EDWARD BROWN, M. Dr.
Afgesonden van 't Collegie tot Londen.
Lid van 't Kon. Soc. en Medicijn van Sijn Kon.Maj.in Engelandt.

door Nederland, Duytsland, Hongaryen, Servien, Bulgarien, Macedonien, Thessalien,Oostenrijk, Stiermark, Carinthien, Carniole en Frioli, enz.

Uit het Engels vertaelt door den Heer Jacob Leeuw.
t' Amsterdam; Gedrukt bij Jan ten Hoorn, 1682.

- - - - - - - - - -

p. 1. Aengevangen 1668

p. 37. Reyse van Keulen in Duytschland na Londen
Derde Boek - III Deel.

p. 99 II Hoofdstuk (5. VII. 1673).

p. 107 Aken
Veelderley Mineralen

Digte bij dese stad werden veelerley soorten van Mineralen gevonden; als Lood-Eerde, den Swavel, en Vitriol-steen, Yser, Kool en Cadmia of Lapis Calaminaris; met dit laatste sagen we haer Koper maken / of die te vermenigvuldigen / in deser voegen : Sy nemen gecalcineerde Cadmia of Calmey, soo se die noemen / Sweeds koper, en den gesmolten droessem van beyde; tot agt-en-twintig pond Koper doen se honderd pond Calmey; dat doense eerst in seer ruyme

Bereyden van het Koper.

Smelt-Kroesen / sommige oude stucken van Koper en Slacken of den Droessem / en daer na den Kalmey en Koper / en latense twaelf uuren in 't Forneys staen; na 't welke / sy agt volle Kroesen in of / tot een vullen / en laten overlopen al wat wil / vermids het beste altoos na den grond toe sinkt; en dan smyten se het in een Vorm van steen gemaekt / belegd met ysere Roeden; en aldus loopt het tot kopere platen / die namaels met breede scharen in stucken werden gesneden.

p. 110.
Mijn van Lapis Calaminaris

Binnen tien Mijlen van Aken, in 't Landschap van Limburg, is een Mijn van Lapis Calaminaris, waer henen wij na toe gingen om te sien / hebbende bij ons een Corporael met 8 Musquettiers tot onser veyligheyd om het Bosch te passeren.
Dese Mijn leyd tegen over het Kasteel van Einenberg.
Soo dra als ik een Brief hadde overgeleverd aen Franck, Contrerolleur of Generalhouder van de Mijn, voer sijn Catholijke Majesteyt, ging hij gestadig met ons / om ons te toonen hoe de Cadmia groeyt in der Aerde / nevens andere Curiositeyten.
Dese Mijn wesende drie honderd Jaren bearbeyd / en zijnde een van de alderaenmerkelijkte van die soort / sal 't niet ongerijmt wesen eenige

besonderheden daer van te verhalen en ter neer te stellen.

Hoe de Cadmia groeyd

Se is omtrent agtien of negentien vademen diep / leggende geheel en al open gelijk een Kalk-Mijn / van een Ovale / of Ey-wijse gedaente; sij graven daer tegenwoordig op verscheyde plaetsen / en de beste Calmey leyd tusschen de Rotzen / in 't diepste deel der Mijn : se hebben nu ter tijd gevonden een uytnemende Ader soodanig geplaetst en gesteld / van elf of twaelf voet dick / die se met Houweelen uythouwen / niet sonder eenige moeyelikheyd / uyt reden dat de Lapis Calaminaris soo uyttermaten hard is.

Gedaente.

De koleur van desen steen bestaet uyt een donker geel en rood / en heeft aderen van natuurlijke Swavel die daer dunnekens door lope of mede vermengd zijn. Dewijl nu de Aderen van de Lapis Calaminaris soo breed zijn / soo is 't datse die niet alleenlijk op een plaets navolgen / maer graven over malkanders Hoofden heen / en fatzoeneren hun werk ter gedaente van breede ruyme Trappen / en een is er die op-werp 't geen een ander uytgraeft / en gaet al soo na om hoog toe / tot dat s' er de Karren mede beladen. Sommige van de Cadmia is swartagtig en donker bruyn; en daer zijn Flores of Bloemen tusschen de holligheden der steen in / aerdig gefigureert / dog meest van een swartagtig coleur. De werken omtrent dese Mijn die meest in aenmerking komen / zijn dese :

p. 111

De Werken omtrent den Mijn.

1° Een Overschot-Wiel in der Aerde / dat de Pompen beweegt om 't Water uyt te pompen, en dit komt niet in de Mijn / maer staet ter zijden af / en daer is een passagie of doorgang in de Mijn uytgehouwen tot de grond toe / waer door de Mijn werd uytgemaeld en daer is nog een andere passagie of Cuniculus uyt de plaets waer het Wiel of Rad doet omgaen / als mede het Water 't welk uyt de Mijn in de Nabuerige Valley valt.

2° Het Wasschen van de Aerde of steen / daer se mede omspringen als met andere Werken latende het Water al roerende daer over heen gaen; en dit doen se alwaer se beginnen te werken bij de superficies of bovenste vlakte der Aerde / want daer is de Calmey minder / en meerder met Klay en Aerde vermengt : dog het alder-aenmerkelikste werk van allen is de calcinering van de Aerde (want al onse Lapis Calaminaris die men in de Winkels vind / is de gecalicineerde Calmey) en dit is waerdig dat men het siet; want se leggen eerst Tacken of Rijs-bossen in een bequame order : en bedecken daer een ruyme ronde Area of plaets mede / van omtrent veertig of vijftig roeden Diameter in sijn midden / waer op se in al soo goeden order Steen-kolen leggen / tot dat alles is bedekt en vervuld een elle of roede van de grond af / dan stellen se Reyen van de grootste Calmey-steenen / en daer na al kleender / tot dat se altesamen zijn opgesteld; en dan vuyr op den bodem of grond leggende / soo dat het vuyr tot yeder steen vast naderd / en dus werd alles bequamelik gecalcineerd en tot Kalk gebragt.

Calcinering der Aerde.

p. 112 Derde Boek. III Deel. III Hoofdstuk.

Limburg. Van hier gongen we na Limburg, ontmoetende onderweeg verscheyde soldaeten / die geld van onsbegeerden / maer deden ons geen moeyelijkheyd aen / vermids wij soo sterk van geselschap waren.
Limburg is gelegen op een hooge Rotz / die over 't gantsche Land heen siet / en een kleyne Rivier loopt daer bij na tot op de grond toe rond om. Aen de Noord-zijde valt de toegang tot de stad bezwaerlijk / leggende daer langs heen op de rand van den Rotz; en de Stads Poort : waer op het Huys van den Gouverneur staet / spreyd sig uyt van de een kant van den Rotz tot den anderen / en heeft het gesigt op den weg of passagie. Hier toonde we onse Paspoorten van de Spaensse Volmagten; en 's namiddags hadden we een vermakelijke Reys na 't Spa toe.
Onderwegen sagen we waer 't Fransse Leger het Land door na Metz was getrokken / hebbende gelegen bij een Vesting na bij Vizet, na dat se Maastrigt hadden ingenomen.

Notas van de Redaktie Heem :

- De Engelse tekst geeft op "John Franck, Comptroller of the Mine". Dat is dezelfde persoon waarover wij het hadden in Heem 1/9/1965, blz. 18 en 17 geboren 1597 en overleden 1680 wiens grafzerk nog aanwezig is te Moresnet.
- De diepte van de mijn, in open lucht was 18 à 19 vademen, hetgeen (vadem is eigenlijk een scheepsterm) overeenstemt met ongeveer 34 m. Deze put is sindsdien onder water gelopen. Wij publiceerden hiervan een prachtige foto, met in de verte de torenspits van Eyneburg, in Heem van 1/9/1960.
- Onze Engelsman kon zich op zijn tocht van Limburg naar Spa, nog rekenschap geven van de doortocht van de Franse legers, die zich, na de inneming van Maastricht door Lodewijk XIV (4/7/1673) hun stellingen o.m. de Schans te Moelingen opbrekende, terugtrokken op Metz.

IN MEINEN ERSTEN SCHULJAHREN ...

In meinen ersten Schuljahren hing in unserem Klassenzimmer eine Landkarte des Regierungsbezirks Aachen. Damit unsere Aufmerksamkeit nicht abschweifen konnte, dehnten sich jenseits der breit umrandeten Landesgrenze eintönig weise Flächen. In grossen Buchstaben stand dort "Königreich der Niederlande" und "Königreich Belgien". Naturlich reizte es die kindliche Neugier, wie es dort wohl ausschauen möge, ob dort es wohl anders als in der vertrauten Heimat sei ? Als wir Heranwuchsen, wurde unserer Generation der Blick über den Grenzzaun nicht leicht gemacht; waren doch die Jahre nach dem ersten Weltkrieg nicht geeignet, die zerschnittenen Bande neuzuknüpfen. Der Ende der zwanziger Jahre eingetretenen Entspannung bereitete die Machtübernahme durch Adolf Hitler bald ein jähes Ende. Erst nach dem zweiten Weltkrieg wuchs auf allen Seiten die Einsicht, das Frieden und Wohlstand für jedermann nur auf der Grundlage des Zusammenstehens gegeben seien. Als Grenzbewohner haben wir Aachener zu dieser Entwicklung unser Teil dankbar beigetragen. Bereits unsere Vorfahren hatten die vor einhundertfünfzig Jahren auf dem Wiener Kongres willkurlich ausgehandelten Staatsgrenzen als störende Trennung empfunden, bestanden doch seit jeher ungezählte Bindungen aller Art von huben nach druben. Wieviele Aachener Familien entstammen dem alten Herzogtum Limburg oder dem Lütticher Land ! Und hat nicht das Aachener Jesuitengymnasium im 17. und 18. Jahrhundert zahlreichen Limburgern die Grundlage zum Besuch der Löwener Universität ebenso wie ihren Aachener Mitschülern gegeben. Aus dem Tal der Vur zogen Familien wie die Ottengraven, die Heusch und die Thywissen nach Aachen und weiter in das Rheinland, aus Montzen die Schillings und die Adelsfamilie von der Heyden Belderbusch, deren bedeutendster Spros, Kaspar Anton Graf Belderbusch, als kurkölnischer Staatsminister die erste Bonner Universität begründete. Aus Charneux kamen die Begas über Heinsberg nach Berlin. Empfing der einer Völkericher Familie entstammende Lütticher Komponist Cäsar Franck von seiner Aachener Mutter nicht unwesentliche Einflusse, so schenkte der Aachener Architekt Johann Joseph Couven uns den Stattlichen Neubau des Augustinerinnen-Priorates zu Sinnich wie das der französischen Revolution zum Opfer gefallene Jagdschloss des Lütticher Fürstbischofes zu Maaseik. Als Tochterkloster von Eberbach im Rheingau um 1215 gegründet, betreute die Zisterzienser-Abtei Gottesthal (Val-Dieu) bis zum Ende der reichsstandischen Zeit die Nonnenklöster zu Burtscheid und St. Jöris bei Eschweiler; um die Mitte des 19. Jahrhunderts konnte als betagter ehemaliger Konventuale der aus Aachen stammende Pfarrer Bernhard Klinkenberg die säkularisierte Abtei zu neuer Blüte erwecken. Längst ist die einstige Heerstrasse von Aachen über Gulpen und Altenbrück nach Gravensvuren und über die Maasbrücke von Visé nach Lüttich aus unserem Gedächtnis geschwunden. An ihre Stelle trat im 18. Jahrhundert die von den Limburger Ständen und der Reichsstadt Aachen ausgebaute Kürzere Verbindung über Heinrichskapell und Herve. Ein knappes Jahrhundert später schuf der Wiener Kongres

mit dem Königreich der Niederlande einen neuen Staat, während Preussen - zunächst gegen seinen Willen - die angrenzenden rheinischen Gebietenzugeteilt wurden. Die Trennung Belgiens vom oranischen Königreich zog 1839 eine weitere Grenze quer durch unsere Landschaft. Wenige Jahre darauf pochte machtvoll das aufkommende Industrie-Zeitalter an die Grenzschranken. Im oktober 1843 wurde als erste Staatsgrenzen überschreitende Eisenbahn die Bahnstrecke Aachen-Herbestahl-Verviers eröffnet. Wieder einhundertzwanzig Jahre später wurde 1964 die Autobahn Köln-Aachen nach Lüttich weiter geführt. Wie die ältere Bahnstrecke durch das romantische Tal der Weser (Vesdre), so schwingt auch sie in weitem Bogen nach Süden aus; so sind bis heute die Täler der Berwinne und der Gülp wie der Vur vom hastenden Verkehr unberührt. Sie umschliessen ein köstliches Fleckchen Heimaterde, dessen alte Kultur unserer Landschaft noch lange erhalten bleiben möge.

Vor zehn Jahren erschien erstmalig DE BAND als Zeitschrift für das "Overmaasland". In zahlreichen Beiträgen berichtete das junge Organ, dessen Name bald in HEEM umgewandelt wurde, über die Vergangenheit und die Bewohner der Vurstreek wie die weiteren Heimat. Unbekümmert um Sprache und Grenzschranken standen seine Spalten allen Heimatverbundenen im weiten Bereich der Landschaft zwischen Lüttich, Maastricht und Aachen offen. Daher danken wir heute jener kleinen Schar wagemutiger Männer, die das HEEM vor zehn Jahren ins Leben riefen und seinen Weg seitdem mit liebender Sorgfalt betreuten. Nicht immer war ihre Arbeit leicht; aber ein Gravensvurener Sprichwort sagt "KÖLLEN EN OKE ZEUNT OCH NEET OP ENGEN DAAG GEBOWT" !

So hoffen wir, dass HEEM, die "TIJDSCHRIFT VOOR OVERMAAS" in ihrem zweiten Lebensjahrzehnt den Weg weiteren beständigen Aufschwungs nehmen möge.

Hans Königs

(Nov. 1965).

DAS SCHIRMGELD DER STADT AACHEN FÜR DIE LANDE VON OVERMAAS UND DER PARTAGE - TRAKTAT.

Am 20. Juni 1469 schloss Herzog Karl der Kühne von Burgund mit der Reichsstadt Aachen einen bedeutsamen Vertrag, der auch die folgenden Jahrhunderte bis zum Ende des Ancien Régime überdauert hat. Bis 1469 waren die Aachener verpflichtet, 50 Bogenschützen zum Schutz der Burgen Limburg, Dalhem und Herzogenrath, sowie anderer Orte des Landes zur Verfügung zu stellen, sobald sie dazu aufgefordert wurden. Diese Verpflichtung wird nunmehr durch eine jährliche Zahlung der Aachener an den Herzog und seine Nachfolger in Höhe von 200 rheinischen Gulden oder entsprechendem Wert abgelöst, die an zwei Terminen - Weihnachten und Johann Baptist (24. Juni) - dem herzoglichen Rentmeister in Maastricht auszuzahlen waren. Dafür verspricht der Herzog der Stadt Freiheit und Schutz, Zollfreiheit der mit dem Stadtzeichen versehenen Waren in den Herzogtümern Brabant und Limburg und in den Herrschaften Valkenburg und Herzogenrath, sowie Massnahmen gegen übergriffe der herzoglichen Zollbeambten. In Kriegszeiten steht dem Herzog das Recht zu, Lebensmittel in der Stadt zu kaufen. Führt die Stadt Krieg, so kann sie Hilfe von den herzoglichen Untertanen in Limburg, Valkenburg, Dalhem, Herzogenrath, Sprimont und Maastricht erwarten. Aachen hat das Recht, Brandstifter, Räuber und sonstige Verbrecher in herzoglichen Landen verfolgen zu lassen. Ferner werden Bestimmungen über die Schlichtung von Streitigkeiten zwischen städtischen und herzoglichen Untertanen vereinbart.

Der Vertrag wurde von den Nachfolgern des Herzogs mehrfach bestätigt, die Zahlungen der Stadt wurden regelmässig geleistet. Der Fortbestand des Vertrages drohte aber problematisch zu werden, als die Generalstaaten 1632. Maastricht eroberten und nach dem Westfälischen Frieden von 1648 im Partage-Traktat von 1661 die Lande von Overmaas definitiv zwischen dem König von Spanien, dem Rechtsnachfolger des Herzogs von Burgund, und den Generalstaaten aufgeteilt wurden. 1660 verlangten die Staaten, dass die Summe von nun an ihnen als Stadtherrn von Maastricht zu entrichten sei, da sie nach dem Wortlaut des Vertrages von 1469 "totten ontfanck der stadt van Maastricht" gehöre. Zumindest gebühre ihnen als Teilhaber des Landes von Overmaas nun auch Teil am Aachener Schirmgeld.

Allerdings hatte der Vertrag im Laufe der Zeit zwei wichtige Modifikationen erfahren. 1491 hatte Herzog Philipp die Zahlung zweckgebunden, sie sollte von nun an ausschliesslich für die Befestigung und Instandhaltung von Stadt und Burg Limburg verwandt werden. Hundert Jahre später, im Jahre 1594, wurde Aachen angewiesen, der Einfachheit halber die 200 Gulden nicht mehr an den Rentmeister in Maastricht, sondern direkt an den Rentmeister in Limburg zu zahlen.

Dementsprechend waren die Aachener denn auch bis 1660 verfahren. Sich auf niederländische Drohungen für den Fall der Weiterbezahlung an die Spanier berufend, stellte Aachen von der Weichnachtsrate 1660 ab die Zahlung ein, bis eine Regelung über die Zuständigkeit erfolgt sei.

1664 konnten reichsstädtische Gesandte in Haag erreichen, dass die staatische Regierung in Anbetracht der unklaren Rechtslage von Repressalien gegen Aachen absah, bis die Frage zwischen den beiden Mächten geklärt sein würde. Gleicherweise forderten die Staaten die im Haag weilenden spanischen Gesandten auf, von allen Forderungen an die Aachener bis zu dieser Klärung abzusehen. Dabei blieb es vorerst. Die Aachener wurden Jahr für Jahr von der Zahlung verschont. Lediglich, als sich die Franzosen 1672 Maastrichts und 1675 auch Limburgs bemächtigten, mussten die Aachener zahlen, jetzt aber an Frankreich, das mit unmissverständlicher Gewaltandrohung die Summe ohne viel Federlesens eintrieb.

Nach dem Abzug der französischen Truppen fanden neue Verhandlungen in Brüssel und in Aachen statt. Spanien stellte sich auf den Standpunkt, dass die niederländischen Ansprüche aus dem Partage-Traktat unmotiviert seien. Die Zahlung betreffe nicht das ganze Land von Overmaas - wie sie behaupteten, um über ihren Besitz an Dalhem und Rolduc daran teilzunehmen - sondern nur das Herzogtum Limburg, und dem König von Spanien sei die Summe ausschliesslich als Herzog von Limburg zu entrichten. Von Seiten der Stadt Aachen wurde den Spaniern vorgehalten, der König von Spanien sei nicht mehr im Besitz aller jener Länder, die 1469 Karl dem Kühnen gehörten und für die die Stadt damals Zollfreiheit erhielt. Man komme also nur noch in den Genuss eines Teiles der für die Zahlung von 200 Gulden versprochenen Zollfreiheiten, und dementsprechend müsse darüber eine Neuregelung erfolgen.

Inzwischen hatten die spanischen Behörden aber begonnen, den Aachener Kaufleuten in ihrem niederländischen Herrschaftsbereich Zoll abzuverlangen. Auf Aachener Reklamation hin gab man aus Brüssel zwar die Auskunft, es handle sich um die droits d'entrée et sortie, die von allen Untertanen seiner Majestät zu zahlen seien, nicht um die droits du péage, auf die sich der Vertrag von 1469 beziehe; doch hatte Aachen zu befürchten, im Falle weiteren Zahlungsverzugs automatisch sämtlicher Vorteile verlustig zu gehen, die von der Schirmgeldentrichtung abhängig waren. So kam es im Oktober und November 1681 zu einem Ausgleich, der mit dem Austausch von Vertragsurkunden zwischen der Brüsseler Regierung und dem Magistrat von Aachen perfekt wurde.

Aachen verpflichtete sich darin, nicht nur das Schirmgeld ab sofort in voller Höhe wieder zu zahlen, sondern auch die seit 1660 ausgesetzten Zahlungen nachzuholen. Die Brüsseler Regierung sah aber von sofortiger einmaliger Nachzahlung ab, sondern begnügte sich mit der Verteilung auf mehrere Jahre. Sie versprach, sich im Haag für die Zurücknahme der staatischen Forderungen an die Stadt Aachen zu verwenden; doch wurde die Erfühlung der Abmachung von 1681 ausdrücklich unabhängig gemacht vom Erfolg dieser spanischen Initiative im Haag. Den Aachener Kaufleuten wurde zugesagt, bei der Erhebung der Ein- und Ausgangsgelder grosszügig behandelt zu werden.

Doch schon bald gab es neue Schwierigkeiten, besonders wegen der Nachzahlung. Erst im März 1686 kam es zum abschliessenden Vertrag, in dem die Nachzahlung für die Jahre bis 1685 auf 6500 Gulden festgesetzt wurde, die binnen Jahresfrist zu

leisten waren. Die Brüsseler Regierung erneuerte den Aachenern die 1469 zugesagten Zollfreiheiten und verbürgte sich die Abwendung aller staatischen Ansprüche an die Stadt mit den Einkünften der Galmeiberge in der Provinz Limburg.

Aber die übergriffe der örtlichen Zolleinnehmer gegen Aachener Kaufleute hörten, trotz der zugesagten grosszügigen Behandlung auch in Fällen, die nach spanischer Ansicht nicht unter die 1469 verbürgten Freiheiten fielen, auch jetzt keineswegs auf. Die Stadt nahm ihre haüfigen Klagen, besonders gegen die Behandlung ihrer Bürger durch den Einnehmer von Rolduc, zum Anlass, die fälligen Halbjahresraten oft zurückzuhalten. Ungeachtet dieser Schwierigkeiten ist Aachen der Zahlung, die auf 575 Gulden neuer Währung festgesetzt worden war, bis zum Untergang der eigenen wie auch der benachbarten, nunmehr österreichischen Herrschaft, wenn auch manchmal nur zögernd, nachgekommen. Die staatischen Zollbeschränkungen, die aus der Zurückweisung der Haager Ansprüche folgten, wurden von der Stadt hingenommen. Die Generalstaaten wurden von Aachener Seite hinsichtlich des burgundischen Vertrages von 1469 nicht als Rechtsnachfolger berücksichtigt. Es blieb die engere Bindung an die spanische und dann österreichische Rechts- und Machtnachfolge.

Die Problematik der Schirmgeldzahlung, die sich aus dem Partage-Traktat ergab, macht deutlich, dassvertraglich fixierte Rechtsverhältnisse doch nicht alle Eventualitäten voraussehen können, die die Wechselfälle der Geschichte im Laufe der Jahrhunderte bereithalten. Dies gilt in gleicher Weise für die Begriffsbestimmung von Rechtsinstitutionen wie den Zollfreiheiten, die ebenfalls der Modifizierung durch die geschichtliche Entwicklung ausgesetzt waren. Alte Rechtsverhältnisse müssen der geschichtlichen Situation immer neu angepast werden. Dies eine allgemeine Lehre, die das Beispiel des Aachener Schirmgeldes für Overmaas vor Augen führt !

Der Vertrag von 1469 ist gedruckt und erläutert in dem Aufsatz von W. Brüning, Herzog Karl der Kühne von Burgund und die Reichsstadt Aachen, in : Aus Aachens Vorzeit 13 (1900) 34-51. Für die Verhandlungen des 17. und 18. Jahrhunderts sind als Unterlage die einschlägigen Akten im Stadtarchiv Aachen, RR 1618a, sowie Einzelstücke aus RR 1627, 1628 und 1631 benutzt.

Erich Meuthen.

- - - - - - - -

P E T E R H A U S (1)

Im 16. Jahrhundert gab es an der Strassengabelung Eupen-Baraque Michel-Jalhay ein wenig höher also als "Drossart", ein Gasthaus im Venn, welches nach seinem Inhaber der entweder Vlame oder Deutscher war, Peterhaus" und von den Wallonen "Piette è Fagne" (Peter im Venn) genannt wurde.

Das Haus erhob sich an der Grenze des Herzogtums Limburg, auf damals Lütticher Gebiet. Gegen 1569 muss der Bau ziemlich neu gewesen sein, denn man nannte ihn "le nouveau logis" (die neue Unterkunft). Der Besitzer hiess Peter Kessel oder Kesseler und wurde von irgendwelchen übeltätern in seinem Hause ermordet.

Der Volksmund jedoch machte aus diesem Verbrechen eine Legende und es verbreitete sich die Nachricht, der Inhaber von "Peterhaus" habe die bei ihm einkehrenden Gäste gastlich aufgenommen, habe ihnen aber, da er auch das Gewerbe eines Figaro ausübte, beim Rasieren die Kehle durchgeschnitten und ihre Leichen nächtlicherweise in das Dickicht der Wälder geschleppt, wo die Wildschweine, Wölfe und Füchse dann dafür sorgten, dass nichts von ihnen übrig blieb. Lange Zeit habe alles gut gegangen, die Geldkatzen der Reisenden vermehrten das Vermögen des verbrecherischen Gastwirts, bis dann eines Tages alles ans Licht kam und zwar durch den kleinen Sohn desselben. Dieser schaute eines Tages zu, wie sein Vater einen Reisenden rasierte und machte dann auf einmal die Bemerkung : "Vater, wird der auch wieder so schreien und Fratze schneiden, wie der vom vorigen Mal ?" Der Reisende, der diese Worte gehört hatte, ergriff schleunigst die Flucht und zeigte das Vorkommnis den Behörden van Jalhay an. Als man dann die Häscher schickte, den Schuldigen zu ergreifen sei er gerade damit beschäftigt gewesen, sein vorlautes Söhnchen, das er inzwischen getötet hatte, in einem Ofen zu verbrennen.

So die Legende, aber in Wirklichkeit dürfte Peter Kessel oder Kesseler ein braver und vertrauenswürdiger Mann gewesen sein, der seinen Gästen mitten im unwirtlichen und damals schwer zugänglichen Venn eine warme und trockene Unterkunft bot und manchem Reisenden der sich im Nebel oder Schneetreiben verirrt hatte dürften die erleuchteten Fenster von "Peterhaus" Rettung und leibliche Stärkung verheissen haben.

Von "Peterhaus" ist heute nichts mehr zu sehen. Bereits im Jahre 1784 verkauften ein gewisser Jacques de Haye und sein Schwager den sogenannten "Cortil Piette en Fagne sowie die dazu gehörenden Ruinen des einstigen "Peterhaus". Gegen 1829 konnte man an diesem Ort noch einen steinernen Brunnentrog sehen der wohl zum Sammeln des Trinkwassers gedient haben mag.

Der "Cortil Piette" ist in unsern Tagen wieder zu Venn und Wiesenland geworden und niemand erinnert sich noch an das, was vor Jahrhunderten sich dort ereignete. Nur auf Vennkarten kann man die Bezeichnung wohl noch finden.

Eupen, Dez. 1965. Jean V i l v o y e .

1) Schuermans : Spa et les Hautes-Fagnes :
"Petershuys 1724, Peterhouse 1744, Petershaus 1768, par romanisation, Mohon Piette, Mon Piette, par étymologie populaire Mont Piette.

DER HEIMATFORSCHER

Da sitzt er nun im Archiv über dicke Folianten gebeugt, schwierige Texte zu entziffern und abzuschreiben, finstere und verklärte Kollegen ringsum, jeder eine Type für sich. Die klösterlich anmutende Stille des Raumes wird nur durch emsiges Rascheln von Blättern, durch leises Hin und Her zu den Regalen und durch kurze, melodisch klingenden Erläuterungen der scharmanten Bibliothekarin, als einzig verstehendes, weil mütterlich = nachsichtiges Wesen, unterbrochen. Allzu schnelle enteilen die Stunden, schrillt die Glocke. Zu Ende sind Forschung und Meditation, erbarmungslos schliessen sich Pforten und Aktentaschen, und bald steht er draussen im Sog rauhen Alltags.

Ein andermal gilt es, zuhause die Funde zu sichten, im Schmelztiegel eigenen Gestaltungswillens zu verarbeiten. Der Schreibtisch reicht natürlich für die Menge der Zutaten, Bücher, Zeitungen, Zettel und Bilder, nicht aus. Schränke und Fussboden verwandeln sich darum zu ergänzenden Ablagestellen, dem Laien ein unentwirrbares Chaos, dem Eingeweihten sinnvolles Räderwerk, das nicht mehr stillstehen will. Denn immer neue Quellen erschliessen sich ihm, die zu weiteren Themen verlocken, eine Teufelsspirale, die ins Unendliche reicht. Schliesslich hält er verzweifelt inne, gedenkt der Kürze der Zeit, die ihm noch verbleibt. Wird er es schaffen, den ganzen Stoff noch bewältigen ?

Meines Erachtens ist der Heimatforscher ein von Tinte, Druckerschwärze und Papier Besessener. Darin liegt seine Stärke und seine Schwäche. Wenn ihm die Vorsehung in hinreichendem Masse Intuition, Fantasie und eine gute Feder verlieh, aus stummen Zeugnissen der Vergangenheit,vor den Augen der Zeitgenossen jene Welt, die einmal Wirklichkeit war, lebendig darzustellen, so ist seine Aufgabe in vollem Umfang erfüllt.

Wenigen mag das gelingen, manche darob auch zum Romanschriftsteller und Dichter werden. Die Mehrheit muss sich wohl mit Selbstbescheidung begnügen, die dennoch ein hohes Ethos in sich birgt : Haltbare Bausteine zu liefern zum Nachslagewerk über die früheren Epochen einer bestimmten Landschaft, die man Heimat nennt, über Ursprung, Form und Gestaltung, über Art und Wirken ihrer Bewohner, über Ausstrahlung und Vermächtnis für die Gegenwart.

In jedem Falle ein Ziel, das sich lohnt und mit dem des grossen Bruders, des Welt- und Kulturhistorikers, sinngemass übereinstimmt.

Bleibt noch die Frage, wie er sie bewältigt, ob auf subjektieve oder objektieve Weise. Ob er sich intellektuell mit der Aufzahlung von Fakten begnügt, um der

emotionalen Kritik auszuweichen. Ob er Vergangenes ohne Ehrfurcht zum Zerrbild entwertet und verdammt. Oder umgekehrt die Tatsachen einfach fälscht und ein trügerisches Wunschbild schafft, das sich bequem in die Dienste zeitgebundener Ideologien einspannen lässt ?

Man halte sich fern von solchem Gebaren. Denn als erstes Gebot ziemt es auch dem Heimatforscher : Der Wahrheit zu dienen !

Einer Zeitschrift wie "H e e m" die ihm die Möglichkeit bot, schon zehn Jahre lang in diesem Sinne zu wirken, sollen am Tage festlichen Gedenkens alle guten Wünsche für eine dauerhafte Zukunft und der Dank für die unermüdlichen Herausgeber gelten.

Eupen, im November 1965

Karl Janssen-Hauzeur.

NE MISSLÖKDE TRÜK !

Ech wiell öch now' ens gätt vertélle,
Niet van döll auw Jongeselle,
Mä van ne gowe brave Man
Dä ömmer än met alles Pech moss han.-
Der méeste Pech hauwe met s'en Frow,
Denn domet diene noch lange niet watte wow.
Obschönn datte ömm'r wierkde wie e Päet,
Hauwe noch wéneger te sage is ne Knäet.
Wie kolleg wor der ärme Schlupp dekz dran,
Wenn's énege Frang Geld moss han.
Denn "Sie" word Méester öffer de Kass,
Än..... för ne Man is dat'ent ömm'r Spass.-
Ens en Kier gewonne fof Frang ag'n Kaat,
Än du woht sech ähl och goot öfferlaat,
För könne die fof Frang te behauwe.
Mä..... wu verstäeke dat "Sie" se niet so klauwe ?
E wor allt Heem än och allt erän,
En woss noch niet wu'ban met sene Gewän,
E log att ige Bétt... än sapperland,
E hauw de fof Frang noch ig'n Hand.
Ah!... op éémohl könt et'em igene Sän,...
... E bong se igne Hämmeschliep än.-
Now kosse schlohpe, e hauw now Row,
E daat, now köllzte ens ding Frow.
Now hasst'en Äppeltche för der Dosch,
Diess Kier en kritt de Katz dech niet de Wosch.
E schliep, än schnorkde bes et möhres klor,
Än suet du wu se Geldche wor.
E suet än suet, än suet än suet,
Mä op sene Schatz komt häe niet ut.-
Ob éénmohl säht s'enn Frow wat vör hömm op,
"Wu hotzte giester'ovend noch ens dinge Kop ?
"Wennste gäre hétz dat ech die Geld niet so fenge,
"Da mosst'et wenegstens in dinge Schliepp benge".

(1935)

Leo Teller.

- - - - - -

Der Bomberdongs - Pöll.

1.

Der Pöll, ene brave en anständ'ge Jong,
Dä sett bej et Mia en spelt Bomberdong.
De janze Familie es nojjen Drej-Steng.
"Och, Pöll", söet et Mia "now sönd vör alleng !"
Drop vröjt sech der Pöll en sätt : "Da krij vör Spass,
Da spel ech dech Beethoven vör op en Bass !
Mä wie häe bejennt en de Backe opblöst.
Besitt em et Mia ens schro en sätt wöst :

Refrain.

Och leve Pöll, och leve Pöll,
Wat bes do vör ne Höllewöll !
Do kans jerös e witschke mie,
E witschke mie rabitzeg sie !
Denn vör e witchske, leve Pöll,
Köns do net ejjen Höll !

2.

Der Pöll es jekränkt in sing Musiker-Ihr
En rest met der Bomberdong now trüreg wier,
E jeht no et Lisske en tröt stondelang
Och däm werr va Liszt jett vör en César Franck.
Mä -- wat e Malheur -- no ne Mond jett et Liss
Der Bomberdongs-Pöll met sing Tröt werr der Püss.
En wie häe noch jett van der Bomberdong kallt,
Schrejt hätt ene Pavelljong hel, dat et schallt :

Och leve Pöll, och leve Pöll...

3.

Der Pöll, dä dat jar net bejript en versteht,
Dä hengt sech der Bomberdong werr öm en jeht.
Mä wu häe och akömt en vreje wellt jue --
No enege Solos werr es et jedue.
So hatte en kritte je Mätsche a Droht.
Drom schrivte bedrövt no en Ziedong öm Rot.
En kom hatte dat e Verzweiflong jedue.
Du sitt me jedröckt ene Wäekeblatt stue :

Och leve Pöll, och leve Pöll...

(1962) Gerard Tatas.

- - - - - - -

E VERTELLICHE-N-UUT AUT OOPE.

- Et Angenies sie Klösske, d'r ärme Jong,
so haan enne Deefstaal begange,
ann benooe d'r Klöss do ä Lömmereg hong,
dat hat an e Hoor märr gehange.
- Oos Angenies woor Häx ann der Düüvel verschwore,
ann wéss dat dés, äss sinne Meester höom hoop,
wé noch männege van dé ä g'n Lande do woore,
drömm guuev hétt sech stondefoot op d'r Loop.
- Wuue oppen Iebere-n-et Häxestöllche,
woos uut 'ne Bomme vöör sinnesgeliek,
satt hétt sech növve ge Päddepöllche,
va Arbet knietewétt wé enn Liek.
- Et duurde neet lang koom hée dörch genne Steegel
métt sinne Pärrtspuuet, ruue Hoore tebärg,
stonk wé de Höll ooch reet bänklech nooe Schwegel,
kortomm gesaat, sinn Uutsècht woor ärg.
- Ieh hétt noch kallde, woss hée vann sinn Rüüsche,
trüüsde et Angenies ann saat : "hauve Gäck.
Klösske passeert néx, bo kass doo höom tüüsche,
mööre-n-alt holle doo uut Lömmereg höom tröck.
- Doo salls va miech nooe e Bréffke métt krijje,
dat less ä Kölle de Réchtere doo vöör,
weil da d'r Deef sétt, moss doo dahään rijje,
sörg dat d'r Beissemstäck goot éss geschmeert.
- Héé hass de Sauv, vöör dech änne te schmeere,
a Haind ann Vööt wé ooch gäät oppen Krüün,
doo salls et seene, dat sall diech salveere,
röpps doo dabej : "övver Haage-n-ann Tüün".
- Koom woor dat Woort uut g'ne Maund höom gevalle
ho graat noch tittlech d'r Beissem gepackt,
vluueg hétt alt huueg övver Bärg ann Dalle,
woor än en Ame ä Kölle alt schnack.
- De Härre-n-ä Kölle, dé loose dat Bréffke,
wat hönn d'r Düüvel persüünlich jo schreef,
saat-n-a Angnies : "Noo trüüst dech märr, Léffke",
Klösske warrt leeve, veer hant héé d'r Deef.
- Et kreeg 'ne Breef vöör ä Lömmereg te geeve,
vluueg weer nooe heem, övver Hage-n-ann Tüün
reeto no Lömmereg, weil Klösske sie Leeve
hong an e Vämmke, wat hiele märr fien.
- Wall kosste de Häare-n-et neet goot verstone
wé obbene Daag hétt nooe Kölle gerést,
verbärre héjje s'äss Häx höös gedoone
héjje van d'r Düüvelsbreef sée gewésst.

Jean Vilvoye.

- - - - - -

BILDER DER ALTEN.

In stiller Stube
seht Ihr mich an
Bilder der Alten,
Angesicht neben Angesicht,
Euer Leben spricht
aus Gestalten,
die einer auf Leinwand gebannt,
der Euchgekannt, vor 100 Jahren,
um festzuhalten
was er fand :
Der Männer Geradheit, Vertrauen im Blick
in sicheres Leben,
in bleibendes Glück.
Den Klang der Frauenstimmen im Ohr
malt er ihr Lächeln
eh sichs verlor---
ehe die dunkleren Tage kamen,
die soviel nahmen.
Nun sehen Eure Augen mich an-
suchen sie Grund in dem tiefen Bronnen,
in den ein Teil Eures Wesens geronnen ?
Ich seh Euch, an, schon Jahr und Tag,
und Euer Leben geht mir nach.

M.T. Weinert-Mennicken.

AAN MIJN DIERBARE MOEDER.

(Mijn eerste gedicht).

Moeder, in mijn vrijen tijd
Heb ik U dit vers gewijd;
Ver van huis, op vreemde paden
Voert de weg van de soldaten.
Daar, geloof mij gansch gewis.
Weet men wat een moeder is.

Wat 'n leed en wat 'n smart
Lijdt toch zulk een moederhart,
Van de wieg tot laat're dagen
Anders niets dan zorg en plagen.
Zijn ze groot, ach, wat verdriet,
Ziet ze hare kinderen niet.

's Morgens uit haar drukste werk
Gaat de moeder naar de kerk,
Bidt den Heer voor hare zonen,
Die daar verre, verre wonen,
Dat hij hen behoeden zal
Voor bederf en zondenval.

In een zee van woeste baren
Moeten wij ons bootje varen,
Och, daar komen zware golgen,
Weldra is ons schip bedolven !
Maar, - mijn God, ik ben verrast -
Mijne moeder stuurt het vast.

'k Weet nog goed het uur van scheiden,
't Was voor U een bitterlijden :
"Neem van mij dit schoonste wapen
"Van de katholieke knapen",
En gij reiktet mij in glans
Schapulier en rozenkrans.

'k Zag een traan uw oog ontglippen;
Nog een kus op mijne lippen.-
"Nu, mijn zoon, nu ga in vrede
"En mijn hart gaat met U mede.
"Onthoud 't goed wat moeder zegt :
"Zonder God komt niets terecht".

Moed dan, moeder, wees gerust !
Uwe liefd' wordt nooit gebluscht.
- Wij, we gaan als fiere mannen,
- Zullen smaad en schande bannen,
- Want steeds waar w'ook henen gaan,
- Ziet uw moederoog ons aan.

Ik smeek U, God, mijn Albehoeder,
O, zegen mijn "soldatenmoeder".
Als vierde ben ik uitgetogen;
De maat is vol, zou 'k wel gelooven.
O Heer, verhoor nu onze beê :
Geef ons den zoo verlangden vreê !

Hub. Nyssen
Cantine Zundert 24.11.1917
2 Comp. II Bat. 13, Reg. Inf.
Veldleger.